

DIOKLECIJANOV MAUZOLEJ IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

Stanko PIPLOVIĆ
Split

UDK 949.75:726.8 Split
Stručni rad

Primljeno: 10. XII. 2001.

Na osnovi spisa bivšeg Konzervatorskog ureda u Splitu, autor prikazuje promjene koje su se dogodile na Dioklecijanovu mauzoleju u Splitu. Obuhvaćena je i njegova neposredna okolica u kojoj je ta monumentalna građevina bila fizički uklopljena i tvorila jedinstveni ambijent. Razmatra se vremensko razdoblje 1919.–1941., tj. od svršetka Prvog do početka Drugog svjetskog rata. Tada su se dogodile radikalne promjene i nastavilo se s uređivanjem unutrašnjeg i vanjskog prostora. Hram je izoliran od nekih građevina koje su ga skrivale, a razmatrale su se mogućnosti njegove prezentacije kao vrhunskog graditeljskog ostvarenja i planske regulacije, posebno sjeverne strane. S obzirom na osjetljivost pitanja, istraživao se optimalni odnos antičkih i recentnih urbanih struktura.

Carev mauzolej nalazi se u središtu Dioklecijanove palače u današnjem Splitu, istočno od peristila, trga s kolonadama. Bio je u posvećenu prostoru temenosu, s tri strane okruženom visokim zidom u kojemu su s unutrašnje strane nizovi niša za skulpture. Podignut je na visoku postolju unutar kojega je donja okrugla prostorija. Tlocrt mu je izvana u obliku oktogona okružen peripterom, trijemom na korintskim stupovima. U unutrašnjosti je to kružni prostor s nizom stupova i niša po obodu, izmjenično polukružnih i četvrtastih. Iznad je kupola pokrivena krovom od crijeva.

Već u ranom srednjem vijeku, a vjerojatno još u kasnoj antici, mauzolej je pretvoren u kršćansku katedralu posvećenu sv. Mariji, danas poznatoj pod imenom sv. Duje. Unutar prostora rimske palače razvio se u srednjem vijeku grad pa je i okolni prostor doživio temeljite promjene. Dekuman, ulica s trijemovima koja je vodila od istočnih vrata do peristila sjeverno od mauzoleja, već je do XIII. stoljeća potpuno nestala. Na njenom se mjestu formirala tijesna uličica u kojoj je gotovo po čitavoj dužini u XVII. stoljeću sagrađena barokna zgrada stare biskupije. Na zapadnoj strani prema peristilu izgrađen je niz građevina, a isto tako i s ostalih strana. Tako se mauzolej gotovo niotkud nije više mogao vidjeti.

U drugoj polovici XIX. stoljeća, kada se počelo sustavnim istraživanjem i uređivanjem starog središta Splita, važniji sačuvani dijelovi Dioklecijanove palače počeli su se

obnavljati i oslobadati od bezvrijednih građevina koje su ih gušile. Kako se radilo o skladnom konglomeratu rimske monumentalne arhitekture i srednjovjekovne urbane aglomeracije, ubrzo se postavilo pitanje do koje se optimalne mjere može raščišćavati, a da se ne poremeti ravnoteža i slikovit ugođaj. Najprije su uklonjene crkvice sv. Mateja na jugu i kavana na zapadnoj strani. Nastavilo se i nakon završetka Prvog svjetskog rata. Unutrašnjost mauzoleja, njegovi trošni kapiteli i vijenci na obodu, obnovljeni su 1880.–1885. godine. Romaničko-gotički zvonik pred njim temeljito je restauriran u vremenu 1890.–1908. godine. Sve je rađeno po projektima i pod nadzorom bečkog arhitekta Aloisa Hausera.¹

MAUZOLEJ I PRISLONJENE ZGRADE

Nakon što je carev mauzolej pretvoren u crkvu, radi novih funkcija s vremenom su mu pridodani aneksi. Na istočnoj strani je u XVII. stoljeću izgrađen kor, na sjevernoj kapele sv. Duje, a na južnoj sakristija.

U kripti ispod mauzoleja bila je kapela sv. Lucije. Tu je do 1878. bio oltar na kojemu se svake godine 13. prosinca služila misa. Kasnije je prostorija zapuštena. Ulaz je s južne strane i na njemu je bila željezna rešetka; ali djeca su razbijala ključanicu, ulazila unutra i onečišćavala prostor. Konzervator Frane Bulić u više je navrata dao napraviti ključ i urediti unutrašnjost, ali je to slabo pomagalo. Stoga se 27. srpnja 1924. godine obratio Crkoviinarstvu da preuzme brigu kako bi vrata bila stalno zatvorena. Odgovoreno je kako Crkoviinarstvo nije u mogućnosti bilo što učiniti, posebno stoga što razularena djeca okolo igraju nogomet i prave velik nered. Smatralo se da općinsko redarstvo treba svemu posvetiti više pozornosti. Koncem 1924. vrata su ponovno razbijena pa ih je Bulić dao popraviti i ključ poslao Crkoviinarstvu.² Inače, problem održavanja reda, čistoće i čuvanja nasada na čitavom tom važnom prostoru za vjerski život i turizam stalno je bio prisutan.

Na kripti su se pojavila i neka oštećenja. U listopadu 1937. godine kipar Ivan Meštrović bio je u njoj. Tom prilikom je opazio da je dio kupole, vjerojatno pod teretom grobnice poviše nje, počeo popuštati. To je javio Konzervatorskome uredu, a on Crkoviinarstvu s preporukom da se oštećenje dade ispitati od strane nekog graditelja iz Tehničkog ureda Općine ili Banovine. Idućeg mjeseca konzervator je o tome razgovarao s načelnikom Tehničkog odjeljenja Banovine inž. Lucijanom Stellom, koji je bio voljan poslati arhitekta te ustanove Barača da izvidi stanje. Taj je popravak planiran u isto vrijeme s radovima na sakristiji.³

U sjevernoj niši mauzoleja uređena je 1767. godine kapela sv. Duje. To je učinjeno na taj način da je stražnja strana niše, tj. vanjski zid probijen i kapela produžena pa je stršila van. Pregrađivala je i priječila prolaz peripterom, a zaklanjala dva rimska stupa. Povjerenstvo Dioklecijanove palače dugo je razmatralo taj problem. Polazilo se od stajališta da se

---

¹ Stanko PIPLOVIĆ: Djelovanje Aloisa Hausera u Splitu, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1995.

² AKU, br. 92/1924. i 5/1925.

³ AKU, br. 137 i 156/1937.

čuva stanje oko mauzoleja sa svim kasnijim dogradnjama, kakvo je doprlo do našeg vremena. S druge strane, osnovni je prigovor bio da kapela zaprema dio periptera. Ona je onemogućavala i manje crkvene procesije koje su u staro doba, prije njene gradnje, išle oko mauzoleja ispod kolonata od vrata sakristije na jugu do vrata kora na sjeveru. To je bio jedinstven i slikovit prizor u monumentalnom ambijentu.

S tog je razloga Povjerenstvo Dioklecijanove palače još prije Prvog svjetskog rata razmatralo mogućnost da se kapela skрати tako da bude u unutrašnjosti crkve, tj. u debljini zida. U tom smislu je na sjednici 21. veljače 1920. zaključeno da se od Biskupskog ordinarijata, Kaptola i Crkvinarstva stolne crkve zatraži dozvola. Pristanak je bio jednoglasan. Dana 19. veljače 1924. bilo je na licu mjesta povjerenstvo koje su sačinjavali biskup Bonefačić, predstavnik Kaptola kanonik Burica te konzervatori Bulić i Karaman. Zaključeno je da se odmah započne s radom. Požarom i rušenjem zgrade stare biskupije na sjevernoj strani mauzoleja 1924. godine, kapela sv. Duje još je neugodnije djelovala jer se vidjela iz daljine. I konzervator spomenika i javnost bili su za rušenje.⁴

Financiranje radova izazvalo je velike teškoće. U početku je usmeno dogovoreno između konzervatora i načelnika grada dr. Ive Tartaglie da će Općina sudjelovati s 20.000 dinara, a za ostatak će se pobrinuti konzervator sakupljanjem doprinosa od građana. Za izvođenje sklopljena je pogodba s klesarom Pavlom Bilinićem na iznos od 42.000 dinara. Njegova je obveza bila povlačenje oltara u unutrašnjost i zatvaranje rupe na vanjskom zidu koja je probijena prilikom gradnje kapele. Računalo se da za zatvaranje zida ima dovoljno starog kamenja u dvorištu novog Arheološkog muzeja. Ali ono je bilo malih dimenzija pa je trebalo nabaviti nove blokove iz kamenoloma u Pučišćima na otoku Braču. Bilinić je početkom 1924. godine pripremio blokove i dopremio ih na gradilište. Međutim, dječurlija su neke oštetila. Stoga je Bulić 20. svibnja opet tražio od Općinskog upraviteljstva da se uvede red u ovaj predio i spriječe slične štete. Radnici su 24. lipnja 1924. počeli rušiti kapelu. Već prvi dan skinut je krov.⁵

Pretpostavljalo se da će se nakon rušenja kapele naići na dobro očuvan antički pločnik periptera na tom mjestu, no bio je jako loš. Trebalo je postaviti novi te pokrpati dio od kapele do ulaza u kor sa sjeverne strane i tu postaviti tri stepenice. Zatim su tijekom 1924. godine iz Arheološkog muzeja prenesena tri sarkofaga i postavljena u interkolumnij periptera kao ograda. Očišćeni su i zakrpani rimski stupovi koji su do tada bili ugrađeni u stražnjem zidu kapele. U unutrašnjosti kapele nad oltar je postavljena nova školjka od štuka te je pozlačena i obojana po uzoru na raniju. Uređene su i svodne slike na platnu povrhu oltara.

Svi ti i mnogi drugi manji radovi nisu bili ugovoreni s poduzetnikom, jer se nisu mogli unaprijed predvidjeti. Trošak je dostigao 87.000 dinara. Bulić je uspio prikupiti od građana 34.000 dinara. Početkom 1924. godine Prva pučka banka pridonijela je 2.500 dinara, Ljubljanska banka 2.000, biskup Kvirin Bonefačić 500, načelnik dr. Ivo Tartaglia 500, Dujam Savo 500, dr. Josip Savo 250, dr. Eduard Grgić 100, dr. Niko Tommaseo 100, Cvjetko Katalinić 100, Špiro Marić 50, Ljubo Mirković 50, inž. Petar Senjanović 100, inž. Leonida

---

⁴ AKU, br. 17/1924. – Pitanje kapelice sv. Dujma, ND, 9. II. 1924., 5.

⁵ AKU, br. 70/1924. – Radnje oko Mauzoleja, ND, 25. VI. 1924., 4.

Franić 100, Frane Bulić 100 i Milivoj Koludrović 100 dinara. Gospođe Eleonora Tartaglia, Ecija Duboković, Olga Ilić, Irma Viđak, Delfina Bratanić i neke druge nastavile su s prikupljanjem.⁶ Ostatak je po Bulićevom prijedlogu trebalo osigurati doprinosima Općine, Crkvinarstva i Konzervatorskog ureda. To se moralo hitno riješiti jer je Bilinić za radove dizao novac na banci uz znatne kamate. Crkvinarstvo nije dodijelilo ništa, pa je Bulić u više navrata urgirao. Posebno je bio oštar u traženju 3. studenog 1924.. Međutim, ni to nije pomoglo. Na osnovi zaključka na sjednici Crkvinarstva 23. studenog odgovoreno je negativno. Čak je prigovoreno kako je tom promjenom smanjen ionako tijesan prostor crkve, a treba se pobrinuti za novi ukras svečeva oltara. Buliću nije preostalo ništa drugo nego i dalje uporno moliti za pomoć obilazeći dućane po gradu. Pri tome je često nailazio na neprilike.⁷ Ipak, odaziv je bio priličan. Bulić je u znak zahvalnosti u više navrata objavljivao imena darovatelja u splitskom listu *Novo doba*.

Prilikom rušenja zidova kapele sv. Duje našlo se među kamenjem nekoliko ulomaka mramornih ploča s pleternom ornamentikom iz ranog srednjeg vijeka. Prema vijestima iz tog vremena, sličili su onima iz krstionice. Pretpostavljalo se da su pripadali nekom oltaru u stolnoj crkvi. Rimski stupovi i kapiteli koji su izolirani i ostali, popravljeni su i učvršćeni. U peripter je postavljen novi pločnik, pri čemu su sačuvani izvorni dijelovi. U prostore između stupova postavljena su četiri sarkofaga. To je učinjeno u skladu s tradicijom ranog srednjeg vijeka, kada su oko crkve pokapani odličnici. Novi je zid, kojim je zatvoren otvor, patiniran da bi se bolje uskladio s okolicom. Građevinski radovi bili su u rujnu 1924. godine već gotovi. Zatim se prišlo unutrašnjem uređenju kapele. Očišćene su slike u zlatnim okvirima na svodu. Bile su pocrnjele od tamjana i dima svijeća pa su se jedva razabirale. Tako su došla na vidjelo zanimljiva djela Marka Capogrossa, učenika Matije Ponzonija iz sredine XVII. stoljeća. Prigovaralo se što se pri postavljanju oltara zadržala stara forma. Ambijent je ranije bio drukčiji pa mu pozadina oltara više nije odgovarala. Isto tako, dva pilona sa starim mramornim kapitelima izvedena su od opeke i prekrivena štukom. S druge strane, upućene su primjedbe da bi se unutrašnjost trebala rješavati s više obzira. Smatralo se kako je najveći problem pozadina oltara koju bi se valjalo riješiti s baroknim obilježjima, no bilo je i pokušaja potpuno modernog oblikovanja. Ipak je sve napravljeno prema prijašnjem stanju. Boje su bile nešto prejake pa su naknadno ublažene.⁸

Za radove na kapeli Općina je 1924. dala doprinos od 20.000 dinara. Nije se moglo više izdvojiti jer je bio konac godine pa su bila iscrpljena sva sredstva. Kasnije je od nje traženo još 10.000 dinara. I tijekom 1925. godine stizali su doprinosi za uređenje kapele i

---

⁶ Za uređenje Mauzoleja, ND, 20. II. 1924., 5 – Za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 23. II. 1924. – Za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 26. II. 1924., 4 – Milodari za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 22. i 27. III. 1924. te 1. IV. 1924. – Iskaz milodara za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 6. IV. 1924., 5. – Iskaz milodara za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 12. IV. 1924. – Milodari za povlačenje kapele sv. Duje, ND, 29. IV. 1924., 5.

⁷ AKU, br. 138, 142 i 143/1924. – Popravljanje Periptera t.j. sjevernog kolonata Dioklecijanova Mauzoleja (Stolne crkve) u Splitu, *Hrvatska riječ*, Split, 24. XII. 1924., 3.

⁸ Na ruševinama kapele sv. Duje, ND, 5. VII. 1924., 4 – Nagrdjivanje Mauzoleja, ND, 11. X. 1924., 4 – Pitanje oltara sv. Duje, ND, 16. X. 1924., 4 – Konzervatorski Ured, ND, 9. XI. 1924., 4 – Tužbe konservatora spomenika, ND, 25. XII. 1924., 5.

periptera. Posebno se iskazalo Anonimno društvo za cement portland “Split”. Preporukom inž. E. Stocka na godišnjoj skupštini u Sušaku odlučeno je pridonijeti 10.000 dinara. Ono je i ranije bilo darežljivo. Isto je toliko doznačila Podružnica Ljubljanske kreditne banke Split.

Načelnik grada Zagreba, arh. Vjekoslav Heinzl, koji je na blagdan sv. Duje bio u Splitu, predao je Buliću 5.000 dinara. Manje iznose prikupili su nastavnici Ženske realne gimnazije, Jadranska banka i drugi. Za radove je ukupno utrošeno 87.768 dinara. Od građana i ustanova prikupljeno je 70.915 dinara, a razliku je namirio Konzervatorski ured iz državne dotacije.⁹

***

U studenom 1924. godine obojena su južna vrata stolne crkve i oboja vrata za sakristiju i kor. Rad je izveden bez znanja Konzervatorskog ureda pa boja nije odgovarala ambijentu.¹⁰ Drvene vratnice na ulazu u katedralu koje je izradio majstor Andrija Buvina početkom XIII. stoljeća bile su trošne. Još 1908. godine boravio je u Splitu profesor A. Švimberský iz Chrudima u Čehoslovačkoj Republici pa ih je restaurirao. Godine 1926. Crkovinarstvo je dalo obojati sva vrata i busole na crkvi osim vanjske strane krila glavnog ulaza. Smatralo se da i njih treba isprati i lakirati. Prema ponudi ličioca Mirka Bege trošak bi bio 1.000 dinara. Konzervatorski ured je pristao snositi polovicu tog iznosa.¹¹

***

Još 1910. godine na VI. godišnjoj sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače održanoj 1. travnja u Splitu, konstatirano je da je u stolnu crkvu bez znanja povjerenstva uvedena plinska rasvjeta. Osim u koru, kako je to ranije bilo dogovoreno s Mjesnim odborom, postavljeno je još osam plinskih svjetiljki u mauzolej. To rješenje se nije smatralo prikladnim zbog opasnosti od požara i zato što zacrnjuje stare zidove. Stoga se već tada preporučilo da se do uvođenja električne rasvjete upotrebljavaju svijeće. Kada je Split 1920. dobio elektriku, pitanje je postalo još aktualnije. O tome se raspravljalo na IX. godišnjoj sjednici Povjerenstva održanoj 19. prosinca 1921. godine. Tom prilikom arhitekt Prosper Čulić kao tehnički delegat Općine Split obećao je da će se, čim bude moguće, pristupiti rješenju tog važnog pitanja za crkvu, njenu okolicu i peristil.¹²

Smatralo se da posebni ugođaj treptećeg svjetla voštanica ne može nadomjestiti nikakvo umjetno svjetlo. Ipak, nastojanje da se osigura više svjetlosti, navodilo je da se prihvati elektrika. Tražila su se kompromisna rješenja. Mješovita komisija sastavljena od članova Povjerenstva Dioklecijanove palače i Općine, uz sudjelovanje općinskih tehničara, složila se da se u stolnu crkvu uvede elektrika. To je trebalo izvesti tako da se postojeće lampe

---

⁹ AKU, br. 49/1925. – Dvostruki novčani dar Splitu sa strane Poglavarstva grada Zagreba. Dar od 10.000 din. za povlačenje kapele sv. Duje u Stolnoj Crkvi i uređenje periptera Dioklecijanova mauzoleja, *Hrvatska sloga*, Split, 9. V. 1925., 2 i ND, 12. V. 1925., 4 – Konačni obračun troškova za povlačenje kapele sv. Duje u Stolnoj crkvi u Splitu i uređenje periptera Dioklecijanova Mauzoleja, *Hrvatska sloga*, 15. V. 1925., 3.

¹⁰ Južna vrata stolne crkve, ND, 16. XI. 1924., 5.

¹¹ AKU, br. 85/1925. – AKU, br. 157/1926.

¹² Zapisnik IX. glavne godišnje Sjednice Povjerenstva za Dioklecijanovu Palaču, držane dneva 19. decembra 1921. kod Pokrajinske Uprave za Dalmaciju, VAHD, Split, XLIV/1921., Dodatak II., 33.

na plin zamijene električnim, a veliki bi svjećnjak i dalje zadržao voštanice. Izraženo je jednoglasno protivljenje prejakom osvjetljenju.¹³

Godine 1924. odlučeno je uvesti električnu rasvjetu u stolnu crkvu i pred njom. Radovi su počeli 12. travnja, a izvodila su ih Električna poduzeća. Odlučeno je postaviti žarulju pred glavnim ulazom ispod svoda terase koja spaja zvonik s crkvom. Lampu je u tu svrhu darovao trgovac V. Juras. Po Bulićevom prijedlogu, unutrašnjost se trebala osvijetliti lusterom obješenim o svod sred crkve. Rasvjeta pred ulaznim vratima je postavljena, ali je bila prejaka pa je Bulić predložio da se promijeni i postavi na dva pilona zvonika pod svod tako da se izvori svjetla i ne vide. To nije bilo urađeno pa je Bulić 19. prosinca 1925. urgirao. On je u početku smatrao da se osvjetljenje unutrašnjosti crkve treba riješiti lusterom koji bi visio s vrha svoda, ali se od toga odustalo. Za uvođenje svjetla u crkvu ponudu je dostavila Električna poslovnica inž. G. Dorotke u Splitu. Predviđeno je postavljanje rasvjete u gornjem dijelu crkve, na kapitele, s ukupno 8 rasvjetnih mjesta. Cijena instalacije bila je 3.350 dinara. Istodobno je dogovorena postava dvaju kandelabara na peristilu pred ulazom u Grote. Tako je 1925. uvedena elektrika u crkvu. Prikladnom razdiobom žarulja postignuto je diskretno osvjetljenje. One su postavljene i iza kapitela gornjeg reda stupova radi osvjetljenja kupole.¹⁴

U prosincu 1927. godine instalirana je električna rasvjeta na veliki svjećnjak, a ispod njega obješena je obična žarulja. Protiv toga je kod Crkvinarstva protestirao konzervator Bulić, jer je to bilo suprotno onome što je bilo dogovoreno još 1921. godine.¹⁵

Godine 1941., prilikom pripreme za proslavu jubileja prvog dodira Hrvata sa Svetom Stolicom, pozvan je u Gradsko poglavarstvo Ljubo Karaman da se u dogovoru s inž. Tomom Mužinićem i inž. Mirkom Karlovcem odredi način rasvjete crkve sv. Duje. Dogovoreno je da se svjetlo pred ulazom postavi iznad vijenca u prostor stepenica ispod zvonika tako da osvjetljenje bude posredno. Isto je tako obećano da će se odstraniti žarulja postavljena visoko na ugaonu kuću ispred krstionice sv. Ivana. Ona je smetala pogledu na bogat portal bivšeg hrama kada mu se prilazilo s peristila. Umjesto toga, zamijenjena je još jačom lampom. Karaman je 8. ožujka tražio da se pogreška ispravi.¹⁶

***

Romaničko-gotički zvonik pred katedralom bio je u XIX. stoljeću u vrlo lošem stanju. Temeljito je obnovljen i restauriran u vremenu 1890.–1908. godine po projektu i pod nadzorom bečkog arhitekta Aloisa Hausera. Donji dio je popravljen, a gornji porušen i ponovno sagrađen. I u idućem razdoblju bilo je manjih radova na održavanju. Između Biskupskog ordinarijata i Crkvinarstva stolne crkve s jedne strane te Konzervatorskog ureda s druge dolazilo je povremeno do sporenja oko nadležnosti i obveza.

---

¹³ Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za god. 1922., VAHD, Split, XLV/1922., II. prilog, 21.

¹⁴ AKU, br. 57 i 94/1924. – AKU, br. 154/1925. – Električna rasvjeta Mauzoleja i drugih spomenika u Palači, VAHD, Split, XLVII-XLVIII/1924.–25., VI. prilog, 27.

¹⁵ AKU, br. 223/1927.

¹⁶ AKU, br. 69/1941.

Karakterističan je slučaj vješanja zastava na zvonik 1920. godine. Bulić je kao član Povjerenstva Dioklecijanove palače dao u studenom izvjesiti crnu zastavu na vrh zvonika. Biskup Juraj Carić mu je to pravo osporio, jer je crkva jedina imala pravo vlasništva. Bulić je odgovorio da je zastava izvješena prilikom smrti prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu i pape Pija X. g. 1914., zatim prigodom smrti cara Franje Josipa I. 1916. godine, prilikom izbora pape Benedikta XV. i u drugim važnijim prilikama. I nitko ranije to pravo nije osporavao. Ono je proizlazilo iz Otpisa Dalmatinskog namjesništva od 1914. godine u kojemu je priopćena Odluka Ministarstva za bogoštovlje i nastavu kojom se stolna crkva u Splitu, njen zvonik i krstionica podvrgavaju Povjerenstvu Dioklecijanove palače. Stoga je Bulić bio mišljenja da zvonikom mogu raspolagati crkvene i svjetovne vlasti. Biskupski ordinarijat se nije s time složio, pozivajući se na Kanonski zakonik. Ustrajao je da za svaki pojedini slučaj treba tražiti odobrenje Crkve. Tako je postupila Općinska uprava prigodom svečanog dočeka dr. Ante Trumbića. Zategnutosti su ipak prestale. Tako je 1921. godine, kada je preminuo generalni vikar i prepozit kaptola msgr. Vicko Palunko, dr. don Josip Carević prenio Pokrajinskom konzervatorskom uredu za Dalmaciju želju Kaptola da se u znak žalosti izvjesi crna zastava na zvoniku. Bulić je dao to učiniti.¹⁷

Željezno stubište zvonika katedrale bilo je dotrajalo. Izloženo je kiši kroz velike otvore pa je zahrdalo. Pri vrhu je lim gazišta bio potpuno istrunuo pa ga je trebalo zamijeniti, a gornji pod betonirati. Stoga se u ime Crkvinarstva kanonik i župnik dr. Josip Carević 15. srpnja 1926. godine obratio molbom Konzervatorskom uredu da se stvar pregleda i uredi. Istovremeno ga je obavijestio kako se namjerava postaviti staklo u bojama na dva prozora u crkvi, i to pored velikog oltara i južnih vrata, te popraviti slike u koru. Odgovoreno je da Crkvinarstvo prethodno treba isplatiti dio troškova koji spadaju na njega za već izvedeno bojenje stepenica. Za obojena stakla također nije dana suglasnost, jer bi unijela nemir u carev mauzolej. Preporučeno je da se ostakljenje eventualno riješi malim pločama u olovnim okvirima. Za popravak slika Crkvinarstvo je upućeno na dogovor s profesorom Sterenom iz Ljubljane, koji će koncem kolovoza doći u Split.¹⁸

U veljači 1927. građevni poduzetnik Petar Kukoč Petraello pregledao je stubište zvonika i napravio troškovnik popravaka. Za izradu armiranobetonske ploče kao zadnjeg kata pod osmostranim završetkom zvonika, predložene su dvije inačice rješenja uz trošak od 8.200 odnosno 11.275 dinara. Niže, gdje su zvona, također je trebalo zamijeniti drveni pod armiranobetonskom pločom. To je stajalo 5.233 dinara.¹⁹ Godine 1929. Crkvinarstvo stolne crkve dalo je betonirati drugi pod zvonika jer je stari drveni bio istrunuo.

Oko održavanja zvonika bilo je stalno posla. U ljeto 1930. Župa stolne crkve je upozorila Konzervatorski ured kako su neke stube, osobito na najvišem katu, klimave jer su ispali čavli. Prijetila je opasnost da netko od posjetitelja padne. Zbog toga je Crkvinarstvo te godine utrošilo 9.000 dinara za izmjenu, krpjenje i bojanje minijem svih gvozdenih ste-

---

¹⁷ Stanko PIPLOVIĆ: Djelovanje Aloisa Hausera u Splitu, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1995., 661–667 – AKU, br. 69, 72 i 74/1920. i br. 25/1921.

¹⁸ AKU, br. 94/1926.

¹⁹ AKU, br. 27/1927.

penica koje su zahrđale. Osim toga, izmijenjene su drvene stepenice prvog kata te izvedene u armiranom betonu. Popravljen je i raspuknuto srednje zvono. Radova je nešto bilo i tijekom 1933. godine. U rujnu je Konzervatorski ured, prema dogovoru sa župnikom don Antom Milićem, u tu svrhu dostavio 1.000 dinara.²⁰

***

S istočne strane stolne crkve prigraden je u XVII. stoljeću kor. Jedan ugao te zgrade sa sjeverne strane je popustio. Da bi se stanje saniralo, trebalo je porušiti neke trošne zidove i sagraditi nove. Za taj posao dao je 1927. godine ponudu poduzetnik Petar Kukoč.

Početak 1940. Tehnički odjel Banske ispostave dao je probiti prolaz ispod kora na njegovu spoju s mauzolejem. Svrha je bila učiniti vidljivim podnožje mauzoleja s istočne strane. Radovi su bili gotovi 7. veljače. Našlo se mnogo grobova, po svoj prilici iz XVII. ili XVIII. stoljeća, s kostima i nekim predmetima u njima. Utvrđeno je da je prilikom gradnje grobova, u kojima su se ispod pločnika kora pokapali svećenici, uništen najveći dio bogato ukrašenog gornjeg vijenca rimske krepidome na tom mjestu. Kako je jedan grob dopirao do samog dna krepidome, to je jedna velika ploča ortostata bila dignuta. Sve je to trebalo popraviti. Kako nije bilo dosta kredita, privremeno se dao izraditi vijenac samo u glavnoj profilaciji, a kasnije ga se namjeravalo detaljnije obraditi. I zid temenosa je bio dosta oštećen pa ga je trebalo urediti tako da bi armiranobetonska ploča koja je trebala podržavati dio poda kora, imala s obje strane dobar oslonac. Nastavilo se kopati u dubinu kako bi se eventualno otkrili ostaci pločnika temenosa.²¹

Kod ovih se radova pokazalo da kredit stavljen na raspolaganje od strane Ispostave banske vlasti nije dovoljan. Stoga je Konzervatorski ured izrazio spremnost pomoći djelomičnim pokrivenjem troškova. U tu je svrhu u ožujku 1940. dostavio 2.000 dinara iz proračuna za 1939./40. godinu. Osim toga, 12. ožujka obratio se biskup Konzervatorskom uredu molbom da bi se, s obzirom na funkcije Velikog tjedna, čim prije s kora uklonile grede koje su bile postavljene u vezi s radovima. To je bilo moguće s obzirom da je ploča već bila postavljena. Do početka travnja 1940. utrošeno je ukupno 15.000 dinara. Načelnik tehničkog odjela Banske uprave inž. Lucijan Stella je naknadno dodijelio još 10.000, što je bilo dovoljno za dovršetak radova. Za slučaj potrebe, Konzervatorski ured bio je spreman pridonijeti još nekoliko tisuća. Da bi se prolaz ispod kora zaštitio od onečišćenja, postavljena su na njegove krajeve vrata u obliku gvozdene rešetke. Bila su jednostavna, od vertikalnih četvrtastih šipaka, a izradio ih je kovač Frane Martić. Trošak za to iznosio je 6.700 dinara, a podmirila ga je Ispostava banske vlasti u Splitu.²²

***

U XVII. stoljeću stolnoj je crkvi uz jugoistočni zid kod kora pridodana sakristija. Dao ju je sagraditi biskup Sforza Ponzoni u doba baroka. Njenom gradnjom zaklonjen je dio mauzoleja. Tri stupa periptera bila su uzidana, ali sačuvana. U toj je zgradi u prizemlju

---

²⁰ AKU, br. 102 i 156/1930. – AKU, br. 113/1933.

²¹ AKU, br. 29/1940.

²² AKU, br. 39, 51, 87 i 142/1940.

bila sakristija, a na katu crkvena riznica. Bila je trošna i stalno joj je prijetila opasnost od požara. Ugroženi su u njoj bili i pohranjeni predmeti velike umjetničke i povijesne vrijednosti. U opasnosti su bile i orgulje u neposrednoj blizini. Splitski Kaptol je sredinom 1937. godine poticajem i brigom župnika Nikole Žiške uredio riznicu. Svrha je bila da se u njoj sigurnije i primjerenije čuva blago katedrale te omogućiti posjet publici. Odlučeno je vrijedne predmete osigurati u novim, prikladnijim ormarima i bolje ih osvijetliti. Zato se pristupilo pregradnji i proširenju zgrade. Godine 1937. izrađen je projekt i zatražena građevna dozvola. Istog ljeta na sjednici Građevnog odbora Konzervatorski ured je zastupao Cvito Fisković, jer je Ljubo Karaman bio odsutan, i dao suglasnost na rješenje, ne znajući za drukčije odredbe u Regulacionom planu. I tako je 7. rujna Gradsko poglavarstvo izdalo građevnu dozvolu.

Početkom rujna prišlo se radovima na sakristiji. Porušen je krov i veći dio sjevernog zida. Tako se otkrio dotada zaklonjeni dio zida Dioklecijanova mauzoleja i stupovi periptera. Po projektu, to je trebalo ponovno zatvoriti. Konzervatorski ured je međutim inzistirao na odredbama Regulacionog plana po kojemu je predviđeno potpuno odstranjenje postojeće zgrade i gradnja nove na slobodnom prostoru nešto istočnije i okomito na kor. Kaptol je pristao na zahtjev pa je napravljen novi projekt.²³

O načinu i mjestu gradnje nove sakristije bilo je dosta javnih rasprava. U njih se uključio i dr. Fisković, koji je smatrao da projekt treba radikalnije riješiti: tako da odgovara povijesnim i estetskim zahtjevima. Don Žiška je izjavio kako je crkva spremna prihvatiti novi projekt ako se hitno osiguraju sredstva za povećane radove. Predsjednik Gradske općine inž. Kargotić se zauzeo da se odmah osiguraju novčana sredstva, a i Banovina je pokazala zanimanje. Dana 10. rujna našli su se na gradilištu Kargotić, Lj. Karaman, član Crkovi narstva D. Manger, N. Žiška i jedan novinar te su se dogovorili o načinu gradnje. Pristupilo se podizanju potpuno nove zgrade. Inženjer Gamulin je pripremio detaljni nacrt i troškovnik. Za povećani trošak predsjednik općine intervenirao je kod bana Jablanovića. Prilikom radova otkriven je ispod stare zgrade temelj zida rimskog temenosa s nišama. Među materijalom iz srušenog istočnog zida pronađen je 13. rujna odlomak tegurija u obliku trokuta s lukom na donjoj strani i natpisom. U sredini je bio reljefni križ, a sa strane ptica s grozdom. Potječe iz IX. ili X. stoljeća. Istog dana poslije podne pri kopanju zemljišta stare sakristije otkrivena su dva sarkofaga. Jedan je bio velik, drugi malen s ostatkom kostura. Za razliku troškova Općina je odredila doprinos od 30.000 dinara, Banovina 10.000, a ostatak, ako bi trebalo, očekivalo se da će pokriti Ministarstvo građevina. U ponedjeljak 20. rujna 1937. počeli su radovi.²⁴

Prilikom iskopa temelja za novu sakristiju, otkriven je dio antičkog ogradnog zida temenosa s nišom. Pošto je već ranije pronađen dio istoga zida, to je omogućilo lakšu pre-

---

²³ AKU, br. 124/1937.

²⁴ Cvito FISKOVIĆ: Uređivanje okoline Dioklecijanova Mauzoleja, ND, 9. IX. 1937., 3 – Niko ŽIŠKA: Uređivanje okoline Dioklecijanova mauzoleja, ND, 10. IX. 1937., 6 – Uređivanje okoline Dioklecijanovog mauzoleja, ND, 11. IX. 1937., 3 – U ponedjeljak počima rad na novoj sakristiji, ND, 18. IX. 1937., 6 – Pitanje nove sakristije, Stolne crkve u Splitu, ND, 25. IX. 1937., 2.

dodžbu kako je izgledala neposredna okolica carevog mauzoleja.²⁵ Početkom listopada 1937. obustavljen je privremeno rad. Dogodilo se to zbog toga što je, protivno ranijim odlukama, 8. listopada porušen dio temelja zida temenosa. Bio je to ustvari nesporazum. Zbog toga je Općina odmah uputila na gradilište svoje stručnjake. Dana 9. listopada našli su se na licu mjesta u ime Kaptola i Crkvinarstva kanonici H. Luger i N. Žiška, zatim predsjednik Općine M. Kargotić, konzervator Lj. Karaman i projektant K. Gamulin. Pregledane su sve pojedinosti. Ustanovljeno je da je dio temelja zida dan ranije porušen. Odlučeno je da se ostali dio sačuva i utvrđen način kako to izvesti. Karaman je predložio da se čitav zapadni zid nove sakristije povuče nešto unutra, tako da se ne gradi na temenosu. Time bi ostali vidljivi ostaci rimskog pločnika koji je otkriven prigodom rušenja stare zgrade. Svećenici su izjavili da bi to značilo smanjivanje sakristije. Prihvaćen je kompromisni prijedlog da se dio zida temenosa koji je najbolje očuvan, ostavi vidljiv na taj način da se novi zid na tom mjestu položi na temenos, a ostalo da se izvede po projektu. Tako bi u kutu, gdje se sakristija spaja s mauzolejem, bila udubina u kojoj bi temenos bio vidljiv. Tih dana radnici su pronašli veliku hrpu živog vapna u jednom podzemnom hodniku. Najprije su otvorili jednu staru kosturnicu punu kostiju, a zatim ispod nje i svod podzemnog hodnika građen rimskom opekom. Na dnu hodnika bila je hrpa živog vapna. Na gradilište je došao Karaman i pregledao nalaz.²⁶

Zaključeno je da su se tu bacali mrtvaci za jedne od brojnih kuga u srednjem vijeku ili u doba venecijanske uprave. Vapnom se vršilo raskuživanje. Zbog važnosti položaja, uprava Arheološkog muzeja zajedno s Konzervatorskim uredom odlučila je provesti detaljnija istraživanja. Daljnjim iskopavanjima otkrivena je rimska kanalizacija. Služila je za propuštanje vode koja se sakupljala u okolici. Voda je prolazila posebnim otvorima u debelim zidovima, a zatim je odvođena u podzemne kanale. Od ostalih predmeta pronađen je jedan dobro očuvan srednjovjekovni vrč te dno staklene čaše s tipičnim oblicima venecijanskog baroka.²⁷

Međutim, susjeda Lucija Parčina se usprotivila gradnji jer se, navodno, njenoj zgradi time oduzima svjetlo, zrak i vidik. Općina nije prihvatila te navode jer je uvidom na licu mjesta utvrđeno da se između te zgrade i novogradnje ostavlja dovoljno veliko dvorište. Kako drugi susjedi ni Konzervatorski ured nisu imali prigovora, odobrena je izmjena projekta.²⁸

U siječnju 1938. godine radovi na novoj sakristiji primakli su se kraju. Upravo su se oslobađali stupovi periptera. Trebalo je urediti i popločati prostor gdje je bila stara zgrada. Ovaj posao je preuzela na sebe Općina, dok se Konzervatorski ured obvezao otkloniti zid u samom peripteru. Postojale su gvozdene stepenice kojima su vjernici dolazili s Markantunove poljane na peripter i južna vrata crkve. Određeno ih je pomaknuti na istok, prema ula-

---

²⁵ Temenos careva mauzoleja, ND, 28. IX. 1937., 5.

²⁶ Pitanje nove sakristije, ND, 9. X. 1937., 6 – Živo vapno staro nekoliko stotina godina, ND, 13. X. 1937., 5.

²⁷ Oko nove sakristije, ND, 8. X. 1937., 6 – Spaljivanje oboljelih od kuge u živom vapnu, ND, 15. X. 1937., 6 – Savršena rimska kanalizacija, ND, 15. X. 1937., 6.

²⁸ AKU, br. 124, 128, 131 i 135/1937.

zu u sakristiju. Osim toga, taj je dio periptera trebalo popločati, neke dijelove očistiti i obojiti. U vezi s tim Karaman je bio kod podpredsjednika društva “Za stari Split” i kod načelnika. Utvrđeno je da za te radove nema sredstava prije negoli se izglasa novi proračun sredinom godine.²⁹

Te je godine iz Kaldrmarskog fonda odobreno 4 milijuna dinara za uređenje gradskih ulica pa je Konzervatorski ured 20. kolovoza tražio da se u okviru toga poploča i prostor gdje je bila sakristija i prostor sa sjeverne strane mauzoleja. I 1939. traženo je da se u proračun iduće godine uvrste sredstva u tu svrhu.³⁰

Dana 24. travnja 1940. bili su Karaman i Žiška kod povjerenika dr. Spalatina. Dogovorili su se da se odmah pristupi popločivanju prostora gdje je bila stara sakristija. Privremeno je odgođeno postavljanje novih stepenica, s obzirom da se planiralo skoro odstranjenje kuće južno od mauzoleja. U tu svrhu stavljena je na raspolaganje inž. Karlovcu u Tehničkom odsjeku svota od 17.000 dinara. Pored toga, naloženo je da se izradi troškovnik za uređenje sjeverne strane mauzoleja. Svota koju je osigurala Općina za postavu kanalizacije i popločenje hodnika ispod kora, morala se utrošiti do konca srpnja 1940. jer je kredit bio iz prošle godine. Međutim, došlo je do štrajka općinskih radnika pa to nije bilo moguće uraditi. Zbog toga je Konzervatorski ured zamolio Gradsko poglavarstvo da sredstva preda njemu pa će radove izvesti u vlastitoj režiji. Dana 31. srpnja gradonačelnik Brkić naredio je da se dostavi 10.175 dinara.³¹

Radove na uređenju prostora gdje je bila sakristija, izvodio je poduzetnik Marin Krstulović iz Splita. Sredinom godine uređen je prolaz oko mauzoleja na istočnoj strani i konačno popločana mala poljana. Kolaudacija je bila 9. rujna 1940. Prisustvovali su joj konzervator Ljubo Karaman, od Gradskog poglavarstva inž. Mirko Karlovac i poduzetnik. Pregledani su radovi i utvrđeno je da su solidno izvedeni. Konačna svota koja se imala isplatiti, bila je 7.477 dinara.³² S preostalim novcem odlučilo se ispod temelja istočnog kolonata peristila napraviti kanal kojim bi se odvodila voda iz lokve što je za kiša nastajala sjeverno od zvonika. Tako bi bila uklonjena i voda koja se za zimskih mjeseci slijevala u kriptu sv. Lucije.³³

***

Problem katedrale pokušavao se rješavati i radikalnije. Naime, postojeća crkva unutar mauzoleja davno je postala tijesna da primi vjernike na bogoslužja. Planirala se gradnja nove. U početku se to pokušalo riješiti dogradnjom prema istoku, tako da bi novoj katedrali stara služila kao predvorje. Glavni razlog tom izboru bio je u stoljetnom kontinuitetu posvećenog mjesta i tradiciji. Tako je 1893. ustanovljeno Društvo za gradnju nove stolne crkve

---

²⁹ AKU, br. 34, 38 i 50/1938.

³⁰ AKU, br. 6 i 19/1938. – Radovi nove sakristije, ND, 22. II. 1938., 3.

³¹ AKU, br. 103 i 114/1938. – br. 83 i 184/1939. – br. 44, 79, 135 i 148/1940.

³² AKU, br. 179/1940. – Uređuje se okolica mauzoleja, ND, 11. IX. 1940., 6 – Uredjenje okoliša Mauzoleja, *Hrvatski glasnik*, Split, 14. IX. 1940.

³³ AKU, br. 172 i 179/1940.

koje je tražilo prikladnu lokaciju i prikupljalo sredstva. Od tada se razmatralo više od 10 mjesta. Odustalo se od prvotne zamisli, jer bi trebalo porušiti velik broj starinskih kuća u povijesnoj jezgri, a nova bi građevina svojim gabaritom i oblikovanjem odudarala od srednjovjekovnog ambijenta. Pomišljalo se na obližnji pazar te na položaj južno od peristila, nad Grotama. Ali i to bi bilo u suprotnosti s postojećim spomenicima. Išlo se zatim u traženju dalje od prostora Dioklecijanove palače, najprije na mjestu gradskog perivoja na sjevernoj strani, pa na mjestu ukinutog samostana sv. Marije de Taurello gdje je bila žandarska vojarna, te na staroj obali koju se namjeravalo proširiti. Razmišljalo se i o kupovini baroknog bastiona Priuli pa se zatim išlo još dalje, na Lovret, do samostana školskih sestara. Međutim, ništa od svega nije ostvareno. Tek u novije vrijeme izgrađena je konkatedrala u istočnom dijelu Splita.³⁴

***

Bilo je i nekih manjih radova unutar stolne crkve. Tako je 1927. godine Crkvinarstvo željelo postaviti bojana stakla s prikazom sv. Ćirila i Metoda na prozor poviše južnih vrata, a Svetoga Duha na prozor nad glavnim oltarom. Konzervatorski ured je načelno to odobrio i predložio još prikaze sv. Duje i sv. Staša na luneti nad glavnim ulazom. Preduvjet je bio da se tehnika izvede na stari način, sa staklima uokvirenim olovom, a ne novijim plastičnim slikanjem na staklu. Osim toga, nacрте je trebao izraditi neki poznati umjetnik; spominjao se Kljaković. Za izvedbu je predložena Prva umjetna i građevna staklarija “Vitro” I. Marinkovića u Zagrebu.³⁵

U crkvi se nalazi romanička propovjedaonica na stupovima. Konzervator je početkom 1937. godine upozoren kako postoji opasnost da se ošteti u vrijeme česte uporabe, posebno u korizmi. Crkva je u tim prilikama bila prepuna vjernika. Zbog nedostatka mjesta, i do 20 se osoba penjalo na propovjedaonicu. Svijet se tiskao i jako opirao o njene vitke stupove. Već je jedan napukao pa je odlučeno da se učvrsti. Preporučeno je da se za vrijeme liturgija spriječi penjanje po stepenicama.³⁶

Priličan problem sa stajališta zaštite spomenika bile su grobnice ispod poda crkava. Kamene ploče kojima su bile pokrivene, često su bile umjetnički obrađivane i s natpisima. Po njima se gazilo pa bi se kroz niz stoljeća reljefi izlizali. Stoga je Bulić skidao ploče s grobnica, prislanjao ih uza zidove i na taj način sprječavao njihovo daljnje oštećivanje. Tako je postupljeno u crkvama franjevačkih samostana u Poljudu i na obali u Splitu, zatim u crkvi Svetog Duha u istom gradu. Slično je učinjeno u Trogiru i u Hvaru. Konačno je 1933. godine Konzervatorski ured pristupio spašavanju dviju nadgrobničkih ploča u stolnoj crkvi u Splitu. Određeno je da se dignu i prislone uza zid. To su bile ploče Žarka Dražojevića i Petra Diškovića, splitskog nadbiskupa. Dražojević se rodio 1438. Jedan je od velikih junaka u borbi s Turcima. Kao poljički knez junački je branio Sinj, gdje je i poginuo 1508. godine.

---

³⁴ Frane BULIĆ: Pitanje stolne crkve, ND, 19. XI. 1924., 6 – Arsen DUPLANČIĆ: Pitanje izgradnje nove katedrale u Splitu do II. svjetskog rata, *Kulturna baština*, sv. 19, Split, 14/1989. – Stanko PIPLOVIĆ: Preobrazba Splita na razmeđu XIX. i XX. stoljeća, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, Split, 1999., br. 15, 320–324.

³⁵ AKU, br. 88/1927.

³⁶ AKU, br. 51/1937.

Sahranjen je ispred desnog oltara sv. Arnira. Natpis je već bio izbljedio i jedva su se raspoznavale konture viteza na konju. Nad grobom je postavljena nova ploča. Drugi grob je nešto ulijevo od ovoga, pred glavnim oltarom. Dišković je rodom iz Paga, a preminuo je 1426. godine. On je dao sagraditi oltar sv. Duje, kasnije posvećen sv. Arniru. Na ploči je izlisan reljef biskupa bez natpisa. Izgleda da je njegova nadgrobna ploča već ranije premještena s prvotnog mjesta na tadašnje, jer je isusovac Daniele Farlati zapisao da je odmah uz Dražojevićevu. Nije bilo sigurno jesu li i njegovi posmrtni ostaci preneseni skupa s pločom. Stoga je postavljen novi natpis s tekstom: “Oдавde je god. 1933. dignuta nadgrobna ploča nadbiskupa Petra Diškovića † 1426.”

Dana 8. kolovoza 1933. Konzervatorski ured dao je zamijeniti obje nadgrobne ploče. Prisustvovali su konzervator dr. Karaman i dr. Grgin iz Arheološkog muzeja. Stiglo je i stručno povjerenstvo ljekara Sreskog načelnštva. Radnici su najprije otvorili nadbiskupov grob. U plitkoj udubini nije se našlo ni kosti niti ikoji drugi trag. Oko podne prišlo se dizanju Dražojevićeve ploče. Kad je jedan rub skinut i kad se moglo zaviriti u grob, primijetilo se najprije lubanju i razbacane dijelove kostura. Odmah se vidjelo da lež u grobnici ne leži pravilno već poprijeko. Preko sredine tijela bio je prebačen mrtvački sanduk. Odjeća i sve ostalo sasvim je istrunulo. Posumnjalo se da su to posmrtni ostaci junaka iz Poljica.³⁷

***

Radova na peripteru, trijemu koji izvana opasuje mauzolej, bilo je u više navrata, i to nakon uvlačenja kapele sv. Duje, a kasnije nakon pomicanja sakristije. I 1925. godine Konzervatorski je ured potakao rješavanje nekih problema. Dana 30. srpnja Uresno povjerenstvo Općine sazvalo je sastanak kojem su prisustvovali konzervatori Frane Bulić i Ljubo Karaman, arhitekt Werner Schürmann, autor Regulacionog plana Splita, inž. Petar Senjanović, poduzetnik Petar Mitrović, inž. Prosper Čulić, inž. Šakić i poduzetnik Botić. Raspravljalo se o načinu kako učvrstiti krajnje dijelove periptera prema zapadu do zvonika, s time da se skinu potporne grede koje su već 40 godina nagrđivale taj prostor. Odlučeno je da se ispod arhitrava umetne željezni nosač, tako da on preuzme težinu arhitrava i prenese ga na stupove. Osim toga, dogovoreno je da se krnji krajevi dvaju arhitrava produže do iznad kapitela betonskim nastavcima koji bi preuzeli na sebe funkciju naslona na stupove.³⁸

Svim tim radovima u mauzoleju, njegovoj vanjštini i zgradama koje ga neposredno dodiruju, bitno je poboljšan odnos antičke građevine prema kasnijim dodacima u funkciji katedrale. Reduciranjem i pomicanjem kasnije prislonjenih i po svom izgledu bezvrijednih zgrada, istaknuta je careva grobnica, a poboljšane su i funkcije katedrale. Pored toga, učvršćeni su najstariji dijelovi sklopa. Neki od planiranih radova ipak nisu izvedeni.

---

³⁷ Stare nadgrobne ploče u Splitu, ND, 29. VII. 1933., 5 – Jutrošnje skidanje ploča s dvaju grobova u katedrali, ND, 8. VIII. 1933., 6.

³⁸ AKU, br. 96/1925.

PROSTOR SJEVERNO OD MAUZOLEJA

Osim na samom mauzoleju i zgradama neposredno prislonjenim uz njega, u međuratnom se razdoblju radilo i u neposrednom okolišu. Sjeverno od mauzoleja nalazila se zgrada stare biskupije iz XVII. stoljeća. Dugo već nije bila u osnovnoj funkciji. Biskupi su stanovali po privatnim zgradama, dok 1903. nije sagrađena nova palača na Lučcu po projektu arhitekta Ćirila Ivekovića.³⁹ Kako je zaklanjala pogled na mauzolej, ometala promet pješaka, a usto bila trošna, razmatrala se prvih godina XX. stoljeća mogućnost njenog rušenja. Pošto je u to vrijeme prevladalo stajalište stručnjaka da stari grad unutar Dioklecijanove palače treba čuvati u svim njegovim slojevima, odlučeno da se zgrada uredi, a između nje i mauzoleja probije usporedna ulica kojom bi se olakšao promet od Srebrenih vrata do peristila. Nakon Prvog svjetskog rata Mjesni odbor Povjerenstva Dioklecijanove palače u sporazumu sa Zemaljskom vladom ponovno je 8. studenog 1919. godine pokrenuo pitanje rušenja biskupije. Na sjednici Povjerenstva 26. svibnja 1920. odlučeno je da se ruši. U srpnju je stigao dopis vlade da je na osnovu izvještaja njenog delegata Marka Cara to prihvaćeno. Jedino bi se sačuvala crkvice sv. Roka na zapadnom kraju zgrade. I Mjesna sekcija Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata se suglasila. Ta vijest je povoljno primljena u javnosti jer bi se time proširila jedna od najprometnijih ulica u gradu.⁴⁰

Ali Bulić se najodlučnije usprotivio rušenju. On je opširno iznio čitav historijat tog pitanja i 16. lipnja 1920. elaborat uputio Umjetničkom odjeljenju Ministarstva prosvjete. Razvila se široka prepiska među nadležstvima i ustanovama. Međutim, inspektor Umjetničkog odjeljenja Car obavijestio je 12. listopada Pokrajinsku vladu za Dalmaciju u Splitu da je Ministarstvo odlučilo da se stara biskupija ukloni. Bulić opet nije mirovao. Pozvao se na stajalište dr. Dvořaka, profesora povijesti na bečkom sveučilištu i generalnog konzervatora, te napis Ive Cicaka objavljen u listu *Agramer Tagblatt*. Zbog toga ga je Ministarstvo strogo ukorilo s grubim navodom kako je prošlo vrijeme kada nam je inozemstvo krojilo programe unutrašnjeg rada. I inženjer Josip Šilović je detaljno elaborirao problem u stručnom tisku, zalažući se za očuvanje zgrade biskupije. Bulićevim nastojanjima pridružio se i Ljubo Karaman, tada konzervatorski asistent.⁴¹

Ministarstva prosvjete i financija pristala su početkom 1921. godine oprostiti državni dug od 320.000 kruna koji je teretio zgradu nove biskupije. Isto tako, preostali dio odštete za staru zgradu od 300.000 kruna preuzela je Općina. Time je pitanje pravno riješeno.

---

³⁹ Stanko PIPLOVIĆ: Splitski arhitekti Š. Nakić i J. Kodl, *Kulturna baština*, Split XII/1987., br. 17, 92 – Stanko PIPLOVIĆ: Sakralna arhitektura Ćirila Metoda Ivekovića u Dalmaciji, *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, Klanjec, 1987., br. 7, 58.

⁴⁰ Pitanje stare biskupije, ND, 29. V. 1920., 3 – Rušenje Stare Biskupije, ND, 23. VII. 1920., 3 – Vječno pitanje Stare Biskupije, ND, 1. II. 1921., 3.

⁴¹ AKU, br.45/1919, br. 12, 42, 58 i 63/1920. – Ivo CICAČ: Der Kaiserpalast zu Split, *Agramer Tagblatt*, Zagreb, 24. IX. 1920., 1 – Josip ŠILOVIĆ: Pitanje rušenja stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu, *Tehnički list*, Zagreb III/1921., br. 1 i 2, 12–16 – Ljubo KARAMAN: Pitanje odstranjenja zgrade stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu, VAHD, Sarajevo, XLIII/1920., Prilog.

Ministarstvo je naredilo Povjerenstvu Dioklecijanove palače da poduzme potrebne radnje za brisanje tih novčanih obveza.⁴²

Još 23. prosinca 1920. godine Biskupski je ordinarijat, uz neke uvjete, izrazio načelnu spremnost ustupiti zgradu stare biskupije Općini za slučaj odluke da se ona ukloni. Ali u sljedećim godinama nove činjenice promijenile su odnos prema tom pitanju. Predradnjama uređenja okoliša mauzoleja otkriveni su novi dijelovi temenosa, njegovih zidova, pločnika i niša Stoga je Konzervatorski ured početkom 1923. godine ponovno odlučno zauzeo stajalište da se zgrada ne ruši jer bi antički ostaci neprirodno djelovali na široko otvorenom prostoru. I u javnosti je sve više prevladavalo razumijevanje za očuvanje cjeline uz probijanje novog prolaza kroz dvorište radi lakšeg prometa. Od Biskupskog ordinarijata se tražilo da kao vlasnik zgrade pristupi njenom uređenju tako da čitav prostor bude primjeren. Ordinarijat je 4. ožujka obavijestio da s time treba pričekati dok se ne imenuje novi biskup.⁴³

Pitanje biskupije dobilo je neočekivano rješenje. U noći od 13. na 14. siječnja 1924. izbio je veliki požar i uništio zgradu. Povodom te nesreće sastalo se na licu mjesta posebno povjerenstvo da bi utvrdilo treba li porušiti preostale zidove. Općinu su zastupali načelnik dr. Ivo Tartaglia, Emil Perišić, Josip Barač, Ante Sirotković i Ante Radica. Od općinskog Tehničkog ureda prisustvovali su inž. Leonard Franić, inž. Lovro Manola, arh. Prosper Čulić i arh. Josip Kodl, a od Uresnog povjerenstva inž. Petar Senjanović, arh. Fabijan Kaliterna, arh. Danilo Žagar, inž. Dane Matošić, Juraj Botić, Radovan Tomaseo, inž. Šakić i Bogoslav Botić. Građevinsku sekciju zastupao je inž. Guido Grisogono, Konzervatorski ured don Frane Bulić, Ljubo Karaman i dr. Mihovil Abramić, a Biskupski ordinarijat biskup Kvirin Klement Bonefačić. Nakon pregleda utvrđeno je da je sklop zgrada požarom izgubio sve važne konstruktivne elemente koji su ga sačinjavali. Stanje je pogoršano time što objekat nije građen kao cjelina, već su pojedini dijelovi podignuti u različitim vremenima i različitim građevnim tehnikama te više puta pregrađivani. Zbog požara potpuno je propao krov i stopovi, a vanjski su se zidovi iskrivili i izgubili stabilnost. Sve su se pregrade srušile ili ispucale. Preostali zidovi nisu se mogli ni privremeno održati podupiranjem pa je prijetila velika opasnost za prolaznike. Od ostataka je bilo moguće sačuvati jedino dio zida na zapadnoj strani, u koji su bili ugrađeni ulomci antičkog portika. Iz tog razloga je predloženo da se ostaci zidova poruše. Bulić se nije složio s time. Zagovarao je da se uklone samo oni dijelovi koji su opasni za prolaznike, a uzdužni zid na Plokati kraljice Jelene snizi na visinu od 2 do 3 metra, čime bi bila uklonjena opasnost, dok se ne donese konačno rješenje. I dalje je držao problem vrlo složenim, jer se nije radilo samo o jednoj zgradi, već o izgledu čitavog okolnog prostora. Smatrao je da će se na mjestu biskupije morati podići nova zgrada koja bi mauzoleju dala odgovarajući okvir. Tražio je da se u svakom slučaju sačuva barokni portal s grbom nadbiskupa Albanija i kameni klesanci s pročelja radi kasnije ponovne upotrebe.⁴⁴

---

⁴² Stara Biskupija, ND, 2. IV. 1921., 4.

⁴³ AKU, br. 24/1923.

⁴⁴ AKU, br. 5/1924.

Osnovan je i odbor za potporu stradalim katoličkim ustanovama u Splitu pod pokroviteljstvom biskupa. Odbor se proglasom obratio katoličkoj braći za novčanu pomoć. Navedeno je kako je u zgradi stare biskupije crkva imala veliku modernu tiskaru te knjižaru i papirnicu. Tu je bilo sjedište Hrvatskog katoličkog saveza prosvjetnih društava s velikom dvoranom i pozornicom, a također i prostorije društva “Danica”, uprava katoličkog tjednika “Jadran” pa Gradska štedionica. Materijalna šteta se cijnila na 10 milijuna dinara. Upućeno je pismo papi Piju XI. s molbom za potporu. U vezi s načinom uređenja prostora na kojem je bila zgrada stare biskupije, izbio je mali spor. Naime, inž. Krunoslav Musanić je još 1920. godine napravio tehničku osnovu za izoliranje mauzoleja. Ideju je razradio arh. Ivačić. Nakon što je zgrada izgorjela, pitanje je ponovno aktualizirano pa je došlo do spora između te dvojice o autorstvu elaborata. Inače, problem je izazvao veliko zanimanje u javnosti i u stručnim krugovima. O tome su mnogo pisale tadašnje novine.⁴⁵

Nova situacija sjeverno od mauzoleja nametnula je mnoge osjetljive probleme i dvojbe. Trebalo je pronaći nove prostorije za smještaj i nastavak rada Hrvatske tiskare. U tu se svrhu predlagao prostor crkvice sv. Roka na peristilu, u kojoj je bio ured “Putnika”. Između Općine i Biskupskog ordinarijata vodili su se pregovori o ustupu terena na kojem je bila stara biskupija. Međutim, Bulić je upozorio da je čestica sjeverno od mauzoleja vlasništvo države. Tu je ranije bila crkva sv. Barbare koju je kupio erar radi njena rušenja. Južnije je bila kavana “Al Tempio” koju je držao Mate Solitro, a otkupljena je i srušena da bi se otkrio istočni kolonad peristila. I konačno, aneks koji je spajao zgradu stare biskupije s mauzolejom bio je ustupljen državi radi njegove izolacije.

Općina je razmatrala gradnju na dijelu prostora sjeverno od mauzoleja, i to samo na istoku, kod kora. Bulić je bio protiv takvog djelomičnog rješenja i zalagao se za cjelovito uređenje. Tada se načelo i pitanje uvlačenja kapele sv. Duje, koja je stršila van na sjevernoj strani katedrale i pregrađivala prolaz peripterom. Općina nije uvažila Bulićev prijedlog o djelomičnom čuvanju zidova biskupije, već ih je porušila do kraja. Tako je nastao velik neodređen prostor čija je regulacija bila vrlo složena. Nastojala se iskoristiti situacija te izvršiti neka istraživanja kako bi se bolje upoznao taj dio carske palače, pronašao još neki ulomak. Ali za to nije bilo dovoljno sredstava. Problematika je bila toliko važna da su o njoj pisale čak i francuske novine.⁴⁶

Rušenjem zida stare biskupije u veljači 1924. godine, u kojem su bili ostaci arhitrava i stupova rimskog portika, prijetila je opasnost da oni padnu. Zbog toga je Konzervatorski ured tražio od Tehničkog ureda Općine da se poduzmu mjere osiguranja podupiranjem antičkih dijelova. Na osnovu toga bio je 24. veljače sastanak na licu mjesta kojemu su prisustvovali predstavnici obiju strana. Inženjer Leonida Franić je predložio da se rimski fragmenti, s obzirom na njihovo slabo stanje, prethodno učvrste. O načinu kako to treba izvesti,

---

⁴⁵ Katastrofalni požar u Splitu, *Jadran*, Split – Šibenik, 18. I. 1924., 1 – Pitanje stare biskupije, ND, 18. I. 1924., 5 – Ljubo KARAMAN: Pad splitske bastije, *Hrvatska riječ*, Split, 2. IV. 1924., 5.

⁴⁶ AKU, br. 7, 10, 11, 17, 18, 30, 36 i 151/1924. – Au palais de Dioclétien a Spalato, *Journal des débats*, Pariz, 13. II. 1924., 2.

bilo je dosta razmimoilaženja. Svoje stajalište iznio je također njemački povjesničar umjetnosti i profesor na Tehničkoj visokoj školi u Dresdenu Cornelius Gurlitt.⁴⁷

I u idućim godinama bilo je još dosta pitanja za rješavanje. Tijekom 1924. i 1925. godine izvršena su istraživanja čitava prostora sjeverno od mauzoleja. Otkopan je prostor temenosa, dio portika i dekumana. Nađeni su ostaci važni za rekonstrukciju izvornog izgleda tog dijela Dioklecijanove palače.⁴⁸ S obzirom da su se tu nalazile vrlo važne rimske građevine, a radilo se o najužem središtu grada, nastalu situaciju pokušalo se razriješiti i tijekom 1925. godine. Spominjala se gradnja nove župske kuće kod kora crkve te su, izgleda, bili poslani nacrti u Beograd na odobrenje. Još uvijek je bilo ostataka zgarista, što je otežavalo istraživanja. Okolo je ležalo veliko kamenje koje je smetalo prolaženju. Između blokova vjetar je nanosio smeće tako da je sve bilo neuredno.⁴⁹

U rujnu 1925. završena su iskapanja. Trebalo je odlučiti što može ostati otkriveno od starih temelja prilikom konačnog uređenja. Predloženo je da arhitekt Schürmann prilagodi svoj urbanistički plan u skladu s novim nalazima. Nužno je bilo razraditi inačicu s obzirom na postavu spomenika Grguru Ninskom koji je trebao izraditi Ivan Meštrović. U dogovoru s kiparom, 11. rujna skulpturu se trebalo smjestiti na sjeveroistočni kraj. Schürmann je u to vrijeme bio u Splitu, gdje je boravio 8 mjeseci. Za to vrijeme je svoj Regulacioni plan grada, usvojen na međunarodnom natječaju 1924. godine, prilagodio dodatnim zahtjevima Općine i razradio detaljne osnove.⁵⁰

Koncem 1925. godine otkriven je antički mozaik sjeveroistočno od mauzoleja, što je predstavljalo dodatni element vezan za uređenje prostora. W. Schürmann je objavio svoje stajalište o tome. Smatrao je da mauzolej ne može ostati osamljen pa mu treba formirati okolni ambijent. Nije to trebalo učiniti obnovom antičkog portikata, već izgradnjom prizemne zgrade koja bi se nadovezala na ostatke kolonata kod crkve sv. Roka prema istoku. Na kraju bi zgrada skrenula na jug prema koru. Među načelima koje je iznio, bilo je i to da se nijedan dio novogradnje ne smije prisloniti na mauzolej. Zgrada bi trebala služiti nekoj praktičnoj uporabi. Smatrao je da bi se tu mogli izgraditi župni uredi ili prodavaonica suvenirna. Predložio je i mjesto spomenika Grguru Ninskom, i to sjeveroistočno od mauzoleja, ispred crkve Dušica gdje je predvidio malu širinu. To mjesto nije bilo daleko od mauzoleja katedrale, gdje je biskup držao govore na saborima, a ipak od njega na nužnom odstojanju. Taj Schürmannov projekt, koji je imao određene kvalitete, nije nikada izveden. I danas prostor sjeverno od mauzoleja djeluje dosta neodređeno.⁵¹

---

⁴⁷ AKU, br. 23 i 64/1924. – Cornelius GURLITT: Vom Diokletianspalast in Spalato, *Deutsche Bauzeitung*, Berlin, 58/1924., br. 25/26, 126.

⁴⁸ Izvješće o djelatnosti Konservatorskog Ureda za Dalmaciju u Splitu god. 1924.–25., VAHD, XLVII-XLVIII/1924.–25., prilog VI., 19–23.

⁴⁹ AKU, br. 51 i 76/1925. – Uređenje predjela gdje je bila stara biskupija, ND, 17. IV. 1925., 4.

⁵⁰ AKU, br. 113/1925., br. 26/1926.

⁵¹ Werner SCHÜRMAN: Ein Vorschlag zur Neugestaltung der nördlichen Umgebung der Domkirche in Split, VAHD, XLVII-XLVIII/1924.–25., prilog III. – Schürmannov projekt za uređenje okoliša Dioklecijanova Mauzoleja, ND, 21. I. 1926., 4.

Prostor na kojem je bila zgrada stare biskupije, Biskupski je ordinarijat prodao Općini. Ugovor je sklopljen između Vjerozakonskog fonda državnog erara i Biskupske menze, uz zastupanje velikog župana dr. Iva Perovića i biskupa dr. Kvirina Klementa Bonefačića. Političku općinu Split predstavljali su Porezni odlomak, načelnik dr. Ivo Tartaglia, prisjednik Ante Sirotković, vijećnik Ante Ružić i direktor Dušan Manger. Prodajna cijena je iznosila 100.000 dinara. Pored toga, Općina se obvezala Biskupskoj menzi besplatno ustupiti teren za gradnju gradskog župskog stana.⁵²

U vezi s uređenjem sjeverne strane mauzoleja, raspravljalo se na sjednici Uresnog povjerenstva 8. prosinca 1925. godine. Među prisutnima su bili don F. Bulić, P. Senjanović, inž. Lekić i inž. Žagar. Odlučeno je da se bijelim kamenom poploča čitav prostor nastao uklanjanjem biskupijske zgrade od pročelja postojećih kuća do podnožnog zida kolonata rimskog trijema. Istočnu stranu crkve sv. Roka, koja se ranije naslanjala na zgradu biskupije, trebalo je obraditi u žbuci toplog tona. Između ulomaka stupova trijema pred-videno je zelenilo, a u produženju prema istoku složili bi se stari ulomci kao ograda novog prolaza, usporednog s ulicom s južne strane. I taj dio se trebao popločati, ali starim kamenom. Predloženi su još neki radovi koji nisu predviđali radikalnije zahvate, već samo sređivanje prostora s obzirom na novu situaciju.⁵³

Dana 8. lipnja 1932. bila je sjednica općinskog Financijskog odbora na kojoj je, uz ostalo, odobren ugovor sklopljen između Općine i Kaptola o ustupanju zemljišta na kojemu je bila stara biskupija. Kaptol je prodao zemljište uz cijenu od 100.000 dinara. Predmet je upućen na sljedeću sjednicu Općinskog vijeća koje je trebalo odobriti ugovor.⁵⁴

U ožujku 1927. započelo je uređivanje prostora sjeverno od mauzoleja, i to onog dijela na kojem je bila zgrada biskupije. Radovi su povjereni poduzetniku Petru Mitroviću, za što mu je isplaćen predujam od 3.772 dinara. Ugovoreno je odnošenje kamenja koje je ležalo zatrpano kod zida temenosa, iskapanje prostora od ruba Ulice kralja Tomislava do stupova portikata, učvršćenje stupova, uređenje ulice na mjestu trijema te odnošenje dijelova arhitrava koji su ležali uz rub ulice. U vezi s tim radovima i u očekivanju skorog dolaska brojnih stranih turista u grad, Konzervatorski ured je molio Općinu da kod Električnih poduzeća pospješi postavljanje javne rasvjete te sadnju zelenila na sjeverozapadnoj strani. To je ubrzo bilo riješeno. U sklopu te akcije Konzervatorski ured je preporučio Crkvinarstvu da uredi kriptu ispod mauzoleja, a Općini da drži čistim upravo uređeni prostor i organizira zalijevanje zelenila. Tako se prostor postupno sređivao. Godine 1927. postavljeni su na svoje mjesto sačuvani stupovi. Ali ubrzo je dosta toga zapušteno, a trava usahla. Sređivanje prostora bilo je važno s obzirom na vrijednost monumentalnog sklopa rimskih građevina. Stoga se o tome dosta raspravljalo u kulturnoj javnosti i među stručnjacima. Tako je arhi-

---

⁵² AKU, br. 38/1926.

⁵³ AKU, br. 27 i 38/1926.

⁵⁴ Pitanje zemljišta stare biskupije i nastavka bulevara, ND, 9. VI. 1932., 6.

tekt Nikola Armanda 1927. godine iznio svoja gledišta o mjestu za spomenik Grguru Ninskome i o kapeli sv. Roka.⁵⁵

Dana 22. veljače 1928. godine počelo se kopati istočno od zida temenosa mauzoleja, a sjeverno od kora. Tu su bili nabačeni veliki komadi arhitrava koji su sprječavali dovršetak iskapanja iz 1915. godine. Tom prigodom pronađen je pilastric s tipičnim starokršćanskim križem. Sada su pronađeni grobovi i mozaik.⁵⁶ Crkvinarstvo stolne crkve Blažene Djevice Marije od Uznesenja potrošilo je 1929. godine preko 5.000 dinara za rušenje preostalog zida izgorjele biskupije i uređenje vanjskog zida od kora do crkve.

Neposredni okoliš mauzoleja bio je neuređan. Travnjak sa sjeverne strane unutar temenosa izgazili su psi i djeca, a pločnici su bili prljavi. Stoga se Konzervatorski ured 1935. godine u više navrata obraćao Gradskom poglavarstvu da se prostor uredi. Poljoprivredno-šumarski odsjek je predlagao postavljanje žičane ograde. Na to je Arhitektonski odsjek Poglavarstva sazvao sastanak na licu mjesta za 19. prosinca. Prisustvovali su Marin Marasović u ime Općinske uprave, arh. Prosper Čulić u ime Arhitektonskog odsjeka i inž. Karlovac iz Tehničkog odsjeka, Ljubo Karaman iz Konzervatorskog ureda, arh. Fabjan Kaliterna iz Građevnog odbora te zapisničar German Paut. Dogovoreno je da se poploča čitav prostor gdje to nije bilo učinjeno na mjestu nekadašnjeg trijema bijelim kamenim pločama, i to u izvornoj antičkoj razini. Osim toga, trebalo je prema istoku produžiti zid temenosa oko mauzoleja i popločati prostor kora i istočnog ogradnog zida temenosa. Za savladavanje razine starog i novog pločnika nužno je bilo postaviti pri izlazu na Plokatu kraljice Jelene nekoliko stepenica. Uz stražnju stranu istočnog zida temenosa i stijene kora određeno je zasaditi bršljan, ali tako da ostanu vidljive barokne fresko slikarije na njegovom pročelju. Konačno je odlučeno odstraniti nasip zemlje i zelenilo s prostora između sjevernog zida temenosa i mauzoleja i tu urediti pločnik.⁵⁷

Slobodni prostor sjeverno od mauzoleja pokušao se koristiti i za ugostiteljske svrhe. Tako je 22. travnja 1937. godine Gradsko poglavarstvo dozvolilo gostioničarki Milki Muše da postavi stolove na Poljani kraljice Jelene. Na to su protestirali Konzervatorski ured i Građevni odbor jer je smetalo izgledu mauzoleja. Međutim, odobrenje je bilo samo privremeno i isticalo je 30. rujna. Ali vlasnica je i dalje iznosila stolove pred gostionu u ljetnoj sezoni. Čak je oko njih postavila drvenu ogradu. Na to je reagiralo Poglavarstvo i 31. ožujka iduće godine naredilo uklanjanje ograde u roku od 8 dana. Nakon toga je Milka Muše 23. travnja podnijela molbu za odobrenje postavljanja stolova. Na prijedlog Građevnog odbora to joj nije dopušteno. Vlasnica se na to žalila i uz ostalo navela kako se stolovi na otvorenom nalaze na mnogim drugim mjestima u središtu grada, a samo se njoj uskraćuje dozvola. Tako se saznaje da su u to vrijeme stolovi bili pred restoranom “Srebrena vrata”, kavanom “Zora” na peristilu, pred restoranom “Slavija” na Eskulapovoj poljani, restoranom

---

⁵⁵ AKU, br. 34, 48, 61, 62, 81, 106 i 133/1927. – Uredjivanje okoliša Dioklecijanova mauzoleja, ND, 4. VIII. 1927., 4 – Niko ARMANDA: Rješavanje pitanja mjesta za Meštrovićeva Grgura Ninskog, ND, 24. XII. 1927., 17 – AKU, br. 63, 92 i 149/1928.

⁵⁶ AKU, br. 38/1828. – AKU, br. 37 i 110/1929.

⁵⁷ AKU, br. 29, 53, 97, 110 i 131/1935.

“Ljubljana”, hotelom “Slavija”, gostionicom “K jelenu”, pred restoranom “Kragujevac”, hotelom “Central” na Narodnom trgu i hotelom “Bellevue” na obali.⁵⁸

Za kišnih dana sakupljale su se vode na čitavom prostoru sjeverno od mauzoleja i prodirale u podzemnu crkvicu sv. Lucije. Na jesen 1940. i to je uređeno. Tijekom 1941. godine popločavale su se neke ulice u središtu grada pa je ostalo još mnogo kamenih ploča i drugog materijala na sjeveru Dioklecijanovog mauzoleja. Prostor je bio neuredan pa je Konzervatorski ured 20. ožujka ponovno zamolio Poglavarstvo da se materijal odstrani. To bi trebalo po mogućnosti učiniti prije uskrasnih praznika, kada se očekuju brojni posjetitelji u Splitu.⁵⁹

Problem uređenja sjeverne strane mauzoleja stalno se širio. Istočna vrata Dioklecijanove palače bila su zazidana. S njihove unutrašnje strane bila je crkva Dušica. Još 1932. bilo je prijedloga da je se poruši i obnovi prolaz kroz monumentalna rimska vrata. To je ostvareno mnogo kasnije, tek 1944. godine.⁶⁰

PROSTOR JUŽNO OD MAUZOLEJA

Na prostoru južno od careva mauzoleja, s vanjske strane zida temenosa, bile su u nizu kuća župnog ureda i privatne kuće. Taj dio je također trebalo srediti. Na sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače 3. prosinca 1919. odlučeno je da se poruši kuća Vusio-Lozić-Casolini uz vestibul i tuda otvori prolaz između zvonika i sfinge na peristilu pa južnom stranom mauzoleja u Arcidakonovu ulicu. Kuća je porušena troškom Općine. Time je bitno poboljšana promet u ovom dijelu grada. Zatim je na sjednici 20. veljače 1920. odlučeno urediti slijepi prostor između dviju kuća župnog ureda i kuće Definis. U tom smislu je i popločan prostor između mauzoleja i župnog ureda.⁶¹

Još 1921. uklonjene su kamene stepenice koje su vodile s južne strane preko periptera u stolnu crkvu jer su prekrivale dio antičkog podnožja građevine. Tada je odlučeno da će se prilikom uređenja okolice izgraditi nove sa sjeverne strane, iz dvorišta biskupije. Pitanje je više puta rješavano, a i vjernici su ga požurivali. Naime, prilikom bogoslužja posjet crkvi bio je otežan jer je postojao samo jedan pristup, onaj sa zapada, s peristila stepenicama ispod zvonika. Zbog velikog broja posjetitelja, postojala je opasnost panike. Ali se ništa nije moglo učiniti jer nije bilo cjelovitog plana uređenja okoliša. Konzervatorski ured je u više navrata to urgirao, posebno 7. siječnja 1930. preko Kaptola. Prepozit don Luka Grgić je to podržao kod Općine. U vezi s tim je Općinsko upraviteljstvo za 10. veljače sazvalo sastanak zainteresiranih strana. Prisustvovali su arh. P. Čulić iz Općine, don L. Grgić od Kaptola, inž. D. Matošić od Uresnog povjerenstva te Lj. Karaman i F. Bulić iz Konzervatorskog ureda. Stanje se usložilo pošto je uklonjena zgrada stare biskupije pa bi stepenice postale vid-

---

⁵⁸ AKU, br. 98/1937. i br. 46/1938.

⁵⁹ AKU, br. 93/1941.

⁶⁰ Uređivanje okoliša Dioklecijanova mauzoleja, ND, 29. VI. 1932., 5.

⁶¹ Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorijalnog Ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu do konca 1920., VAHD, XLIII/1920., II. dodatak, 48 i 53.

ljive iz daljine i ružno izgledale. Povjerenstvo je utvrdilo da je za postojeće stanje, s obzirom na obvezu da treba učiniti još jedno stepenište, najbolje napraviti željezno stubište na jugu, uz sakristiju.⁶²

Došla je i 1932. godina, a pitanje stepenica nije riješeno. Stoga je Crkvinarstvo stolne crkve 24. listopada uputilo dopis Konzervatorskom uredu da se prihvati postava na južnoj strani. Opet je Općina sazvala sastanak na licu mjesta. Prijedlog tada nije prihvaćen uz obrazloženje da nije moguće postaviti stepenište s bilo koje strane, a da se time ne naruši estetski izgled.⁶³ Konačno je Odlukom Općinskog upraviteljstva od 27. veljače 1933. godine odbijena postava željeznih stepenica s južne strane na Buličevoj poljani. Na to se župni ured žalio Banskoj upravi Primorske banovine. Žalba je prihvaćena te je prva odluka poništena kao neosnovana.

Južno od mauzoleja nalazi se zgrada čije je prizemlje bilo vlasništvo Steve Perovića. Na prvom katu je župni ured. Početkom 1925. izgorio je bife Sime Grubača koji se nalazio kod zapadnih vrata Dioklecijanove palače. Nakon toga ugostitelj je namjeravao otvoriti novu radnju u prizemlju župnog ureda. Kanonik i župnik dr. Josip Carević dojavio je to 4. veljače Konzervatorskom uredu. Zgrada je bila u programu za rušenje, a usto se smatralo kako nije primjereno otvoriti ugostiteljsku radnju u neposrednoj blizini katedrale. Na to je Bulić već idućeg dana javio Općinskom upraviteljstvu da ne dozvoli nikakve promjene stanja kuće. Pored toga, vlasnik prizemlja je bez dozvole otvorio dva prozora na zapadnoj strani prema Buličevoj poljani, koja je bila vlasništvo države. Nacrt za radove je napravio graditelj File Marasović pa je zatražena građevna dozvola. U nastavku postupka Općina je 28. ožujka sazvala sastanak na licu mjesta zainteresiranih strana. Nazočan je bio Karaman, koji se se usprotivio pregradnji u smislu rješenja regulacijskog plana arh. Schürmanna. Ipak, nakon pregovora dozvoljena je predviđena gradnja.⁶⁴

Još 1925. godine Općina se obvezala izraditi plan regulacije čitavog prostora oko mauzoleja. Elaborat je trebao odrediti položaj nove župne kuće koja se trebala prisloniti uz kor. Nastupila je i 1927., a da ništa nije poduzeto pa župni ured nije mogao napraviti troškovenik za zgradu. Plan se trebao poslati Ministarstvu vjera u Beograd kako bi se eventualno uvrstila sredstva u proračun za sljedeću godinu.⁶⁵ Prizemlje kuće gdje je župni ured, dao je vlasnik u najam za gostionicu. Kuća je bila prislonjena na zid temenosa. Kroz njega je prodirala voda u lokal, pa je 1936. zatražena dozvola da ga se izvane ožbuka. Građevni odbor je 19. veljače jednoglasno odbio zahtjev, jer se rimski zid morao očuvati netaknut i vidljiv. Osim toga, smatralo se da se vlaga može odstraniti drugim načinom.⁶⁶

Godine 1939. razmatrao se otkup župnog stana u svrhu izolacije mauzoleja. Ministarstvo građevina je dodijelilo 410.000 dinara za radove na raščišćavanju Dioklecijanove palače. Konkretnu namjenu trebao je odrediti inž. Stella iz Banovine u dogovoru s Karama-

---

⁶² AKU, br. 3, 8 i 24/1930., br. 39 i 45/1933.

⁶³ AKU, br. 223/1932.

⁶⁴ AKU, br. 16 i 46/1925.

⁶⁵ AKU, br. 4/1927.

⁶⁶ AKU, br. 17/1936.

nom iz Konzervatorskog ureda i arh. Čulićem iz Općine. Zatražene su ponude od privatnika, koje su bile pretjerano visoke pa su u Banovini napravljene procjene koje su bile mnogo niže. Nakon dugih pregovora ugovorena je s vlasnikom kuće Definis svota od 190.000 dinara. U susjednoj kući, gdje je župni ured i gostionica, nastojalo se sporazumjeti s crkvenim vlastima. Za ustup tog prostora ponuđene su tri mogućnosti. Dana 4. listopada sastao se Stella s župnikom Milićem koji je tražio da mu se dostavi konkretan prijedlog. Međutim, nije ništa postignuto. Zgrada se i danas nalazi na istom mjestu.⁶⁷

PERISTIL

Peristil je središnji otvoreni prostor Dioklecijanove palače. S njegove zapadne strane bili su hramovi, s istočne mauzolej, a s juga se pristupalo u careve privatne odaje. S bočnih strana ima kolonade među koje su se s vremenom izgradile zgrade.

Peristil, taj najatraktivniji antički prostor, pružao je u poslijeratnim godinama ružnu sliku. Tu i oko mauzoleja stalno su se igrala raspuštena djeca i bacala se kamenjem. Tako su 1922. godine novine zabilježile kako nigdje nema reda pa djeca po čitav dan skaču kroz rimske stupove i po stepeništu crkve. Stranci koji su tu dolazili, bili su u opasnosti da ih netko ne ozlijedi.⁶⁸

U kapeli sv. Roka otvoren je koncem siječnja 1924. godine putnički ured koji su osnovali splitsko “Društvo za saobraćaj putnika” i “Primorski savez za saobraćaj putnika”. Splitsko društvo je utemeljeno u srpnju 1923. pod predsjedavanjem inž. Kamila Tončića. Svrha mu je bila unapređenje prometa putnika u gradu i okolici te popularizacija turizma u tom kraju.⁶⁹ Povjerenstvo Dioklecijanove palače iznajmljivalo je prizemlja zgrada na peristilu “Putniku” te privatnicima Vlajčeviću i Cotiću, gdje su bila skladišta i dućan. Dana 17. ožujka 1924. načelnik Tartaglia je u ime Općinskog upraviteljstva zatražio od erara da se za te prostore plaća vatrogasni prirrez. Radilo se o gusto izgrađenom dijelu i starim zgradama s drvenim krovnim i stropnim konstrukcijama pa je opasnost od požara bila velika.

Pojedini vlasnici dućana često su pred radnjama postavljali ružne reklamne natpise. Konzervator Bulić je nastojao spriječiti takva nagrdivanja. Općinsko upraviteljstvo, kao i Pokrajinska vlada, podržavali su ga i zabranjivali te pojave. Opet se 1924. godine dogodio jedan slučaj. Fotograf Borović je bez dozvole stavio tablu sa slikama na ugao dućana Mørpurgo pa je određeno da se odstrani. Isto je tako vlasniku trafike zabranjeno postavljanje tablice državnog monopola za prodaju duhana. Išlo se tako daleko u očuvanju ambijenta da se nije dozvoljavalo niti vješanje zastava. Na bivšim crkvicama sv. Roka, sv. Marije i sv. Karla, koje su bile unajmljene društvima “Putnik” i “Caritas”, 1925. postavljena su koplja za zastave. Konzervatorski je ured i protiv toga reagirao pa su brzo uklonjena.⁷⁰

---

⁶⁷ AKU, br. 155/1939. – Rušenje kuća oko Mauzoleja, ND, 21. I. 1939., 6.

⁶⁸ Starine i – bovanice, ND, 6. X. 1922., 3.

⁶⁹ J. Č.: Putnički Ured na Peristilu, ND, 5. II. 1924., 3.

⁷⁰ AKU, br. 49 i 78/1924., br. 151/1925., br. 3/1926.

Kada je Franjo Josip 1875. posjetio Split, načelnik Antonio Bajamonti smatrao je da je najzgodnije da car dođe s obale do peristila ravno kroz Grote, ulicu koja je bila na mjestu središnje dvorane rimskih podruma. Probijen je otvor sa stepenicama na južnoj strani peristila pred protironom. Kasnije se smatralo da to nagrđuje izgled peristila. Zato je Općina 1925. u suglasnosti s konzervatorom Bulićem odlučila zatvoriti taj prolaz. Zahvat se planiralo izvesti pred veliku Jadransku izložbu koja je otvorena u Splitu 25. srpnja. Međutim, rad tada nije izveden već u siječnju 1928. godine. Bilo je prigovora da se time otežava veza s obalom. Ali nešto istočnije, rušenjem kuće koja je bila prislonjena uz vestibul i formiranjem Bulićeve poljane sa širokim stepeništem, taj je nedostatak otklonjen.⁷¹

U to vrijeme počelo se posvećivati više pozornosti osvjetljenju spomenika. Ulaz u mauzolej je osvijetljen, ali je to izvedeno loše. Slično je bilo i na peristilu. Uprava Arheološkog muzeja je više puta molila gradsko električno poduzeće, posebno 1925., da se lampe drugačije postave. Ali se pitanje sporo rješavalo. Tijekom 1927. godine Konzervatorski je ured urgirao bolje osvjetljenje. S obzirom na osjetljivost pitanja, predloženo je da se formira stručno povjerenstvo od predstavnika Općine, Električnih poduzeća, Uresnog povjerenstva i Konzervatorskog ureda. Situacija se bitno popravila 1929. U lipnju te godine postavljene su nove žarulje u okolici mauzoleja, i to u vestibulu, Bulićevoj poljani, Po-ljani kraljice Jelene i iza crkve sv. Filipa. Jakost im je bila 300 svijeća, a bile su smještene dosta visoko. Trebalo je namjestiti još jednu žarulju na kuću Brajevića da se bolje osvijetli peristil. Tako su se spomenici mogli razgledavati i noću.⁷²

U cilju da se peristilu dade ozbiljan karakter, Bulić je 17. prosinca 1925. godine predložio Općini da se svi kapci prozora kuća na zapadnoj strani obojaju smeđom bojom koja bi se dobro slagala s patinom kamenih zidova. Na baroknom zidu protirona, između dvaju srednjih stupova, nalazio se natpis kao sjećanje na posjet cara Franje I. Splitu 1818. godine. Ploča je skinuta 1924. godine. Bulić je predlagao da se na to mjesto stavi bista ili reljef cara Dioklecijana. Razlog je bio u tome što nigdje u palači nije postojao nikakav njegov spomenik. Kao uzorak mogao se uzeti carev lik sa starog novca. Tijekom 1926. gradonačelnik Tartaglia je predložio da se ukloni i sam zid. Ali Bulić je zaključio da mora ostati iz statičkih razloga. S druge strane, vlasti su željele tu postaviti natpis na spomen dolaska kralja Aleksandra 1925. godine. Međutim, ni jedno od obilježja nije stavljeno.⁷³

Nadalje, nastojalo se peristil osloboditi neprikladnih sadržaja. Tako je u prizemlju kuće br. 6 bila krčma koju je vodio Frane Milat. Vlasnik kuće je 1926. godine namjeravao unajmiti te prostorije nekome Ćubiću u istu svrhu. Neki građani su protestirali da se peristil i obližnje Grote oslobode lokala koji su postali sijelo pijanica. Isto se tako pokušalo spriječiti da se prigodom raznih svečanosti lijepe plakati po rimskim stupovima.⁷⁴

---

⁷¹ Za uređenje Peristila, ND, 19. i 20. VI. 1925., 4 – Jadranska izložba. Split (25. VII. – 25. VIII. 25), ND, 20. VI. 1925., 4.

⁷² Električna rasvjeta Peristila, ND, 9. IX. 1925., 4 – AKU, br. 146/1927. – Uredjenje Peristila, ND, 14. I. 1928. – Osvjetljenje okoline mauzoleja, ND, 21. VI. 1929., 4.

⁷³ AKU, br. 151/1925., br. 2 i 3/1926.

⁷⁴ AKU, br. 62/1926. i br. 150/1929.

I pored svih nastojanja konzervatora, na peristilu je bio priličan nered. Godine 1935. još su uvijek ispred kavane Dušana Jankova bili stolovi, što se tada smatralo neprimjerenim. Za tim samovoljnim postupkom povelu su se drugi ugostitelji. Brijač je stavio ružan natpis, a u srpnju mjesecu, prilikom dolaska engleske flote, gostionica ispod protirona postavila je veliki reklamni pano s primitivnim slikarijama.⁷⁵

Kipar Ivan Meštrović je odlučio izraditi i gradu pokloniti veliki spomenik Grguru Ninskome, biskupu iz početka X. stoljeća. On je sudjelovao na sinodama u splitskoj katedrali i, kako se vjerovalo, borio se za glagoljašku službu Božju. S obzirom na to, smatralo se da skulpturu treba postaviti u blizini mjesta tog događaja. Na sjednici Uresnog povjerenstva 17. ožujka 1927. načelno je prihvaćeno mjesto na Plokati kraljice Jelene, sjeverno od mauzoleja. S tim su se složili Karaman i Bulić, ali su tražili da se prostor prethodno sagleda cjelovito. Trebalo je uvažiti potrebu očuvanja iskopina temenosa, a s druge strane dati prikladan okvir mauzoleju i trgu.⁷⁶

O spomeniku se ponovno raspravljalo na sjednici Uresnog povjerenstva 15. listopada 1927. Pitanje je bilo osjetljivo jer se radilo o srcu Dioklecijanove palače. Zatraženo je da se prethodno napravi model pomoću kojega bi se utvrdilo najpovoljnije mjesto. S time su se složili članovi inž. Vjekoslav Ivanišević, Frane Bulić, Josip Barač, inž. Vorih Matković, inž. Dane Matošić i Kajo Jelaska, općinski prisjednik. Koncem 1927. to još nije određeno. Meštrović je i sam u početku zagovarao položaj sjeverno od Mauzoleja, ali je kasnije inzistirao na peristilu. Bulić je žestoko ustao protiv toga obrazlažući da će se na taj način velebni antički trg pretvoriti u okvir skulpture koja bi na njemu dominirala. Među protivnicima peristila bio je i poznati istraživač Dioklecijanove palače, francuski arhitekt Jacques Zeiller, koji je o tome pisao i u novinama. Meštrović je reagirao pomirljivo. Naglašavao je da će se naći prikladno rješenje koje će zadovoljiti njegove uvjete. Ipak je i dalje uporno ustrajao na svom prijedlogu.⁷⁷ Model je bio gotov u veljači 1928. pa je određeno da se ispita lokacija kod crkve Dušica na istočnoj strani te na peristilu. Kako se upravo tada Meštrović spremio na put u Ameriku na nekoliko mjeseci, načelnik Tartaglia je odlučio da se model spremi i sačeka kiparovo povratka. Za model je utrošeno 30.000 dinara, ali nije nigdje isproban već je propadao.

Rasprave su se nastavile i početkom 1929. godine. Konzervatorski ured se 10. ožujka obratio Biskupskom ordinarijatu da čuje njegovo mišljenje. U odgovoru 13. ožujka crkvene vlasti su se usprotivile postavljanju kipa pred ulazom u katedralu bez njihove konzultacije. Iznesen je argument da povijesna uloga biskupa Grgura Ninskoga nije potpuno jasna. Osim toga, smatralo se da će veliki spomenik onemogućiti održavanje bogoslužja na otvorenom u određenim prilikama. Na koncu je ipak pobijedio Meštrović.

U ožujku 1929. godine kip Grgura Ninskoga odliven je u Zagrebu. Skulptura je visoka oko 8 metara. Za nju je iz Engleske nabavljeno 15 tona čiste bronce. Meštrović je darovao skulpturu, a Općina Split je preuzela trošak materijala, za što je u proračunu osigura-

---

⁷⁵ AKU, br. 69/1935.

⁷⁶ AKU, br. 43 i 49/1927.

⁷⁷ AKU, br. 43, 49, 107 i 168/1927. – AKU, br. 1, 17 i 36/1928.

no 1,5 milijuna dinara. Dana 29. svibnja 1929. započeli su radovi oko njenog postavljanja na peristilu. Kip je bio u četiri dijela radi lakšeg prijevoza. Dovezen je željeznicom i iskrčan na obali. Velika dizalica na maoni Pomorske direkcije pod nadzorom inž. Manole i kapetana Vuškovića, tovarila ih je na posebne saonice kojima su odvučeni na mjesto montaže.⁷⁸ U to vrijeme razbuktale su se žučljive rasprave među javnim djelatnicima iz zemlje i inozemstva koji su bili za peristol kao mjesto postavljanja kipa i protivnika te ideje. Među njima su bili inž. Petar Senjanović, arhitekt Nikola Armanda i Češko udruženje likovnih umjetnika.⁷⁹

---

⁷⁸ Rako FERRI: Spomenik Grguru Ninskome i higijenske potrebe grada, ND, 3. I. 1929., 2 – AKU, br. 40, 47, 49, 53, 61, 72 i 91/1929. – Prenošenje Grgura Ninskog na Peristol, ND, 29. V. 1929., 4.

⁷⁹ Vjekoslav CVETIŠIĆ: Meštrovićevo monumentalno djelo “Grgur Ninski”, *Jutarnji list*, Zagreb, 3. III. 1929., 15 – Ljubo KARAMAN: *O Grguru Ninskome i Meštrovićevo spomeniku u Splitu*, Split, 1929. – Ivo TARTAGLIA: O mjestu Meštrovićeve spomenika Grguru Ninskome, ND, 23. V. 1929., 3 – Frane BULIĆ: O mjestu Meštrovićeve spomenika Grguru Ninskome, ND, 25. V. 1929., 3 – Marcel MARTINIŠ: O mjestu Meštrovićeve Grgura Ninskoga, ND, 28. V. 1929., 3 – Jakša HERCEG: Još jedan glas o smještaju Grgura Ninskoga, ND, 31. V. 1929., 3 – Nj. V. Kralj otkrit će spomenik Grguru Ninskomu, ND, 31. V. 1929., 4 – Ivan BULIĆ: Pomirimo se glede Grgura, ND, 1. VI. 1929., 4 – Milan BEGOVIĆ: G. Meštrović. “Grgur Ninski” na Peristilu?, ND, 5. VI. 1929. – Petar SENJANOVIĆ: Borba za i protiv Peristila, ND, 8. VI. 1929., 3. – Dolazak Grgura Ninskoga, ND, 8. VI. 1929., 8 – Jakša HERCEG: Krokodilske suze za Peristilom, ND, 11. VI. 1929., 3 – Grgur Ninski i glagolica, ND, 13. VI. 1929., 3 – Pred gotovim činom, ND, 18. VI. 1929., 3.

***

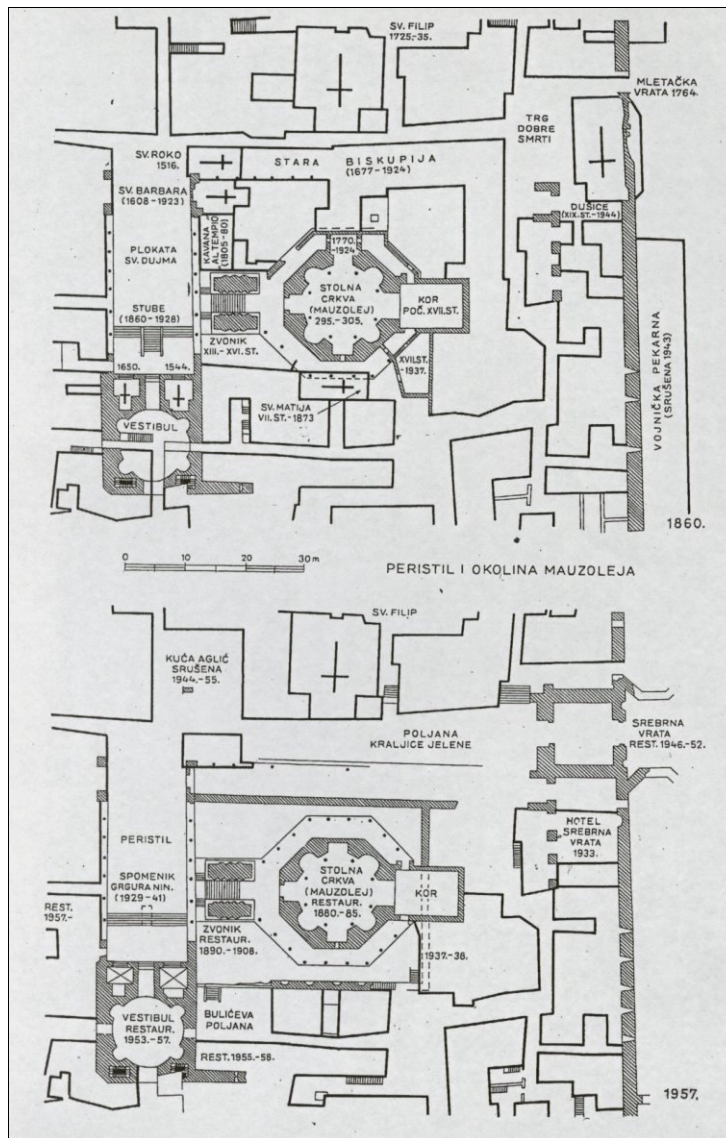
Tako se u razdoblju između dvaju ratova stalno obavljalo oslobađanje najvažnijih rimskih građevina u Dioklecijanovoj palači. Rađeno je to još uvijek s mjerom pa je sačuvan srednjovjekovni ambijent. Ipak, nije urađeno sve što se planiralo, kao npr. oslobađanje južne strane i regulacija prostora sjeverno od mauzoleja. Zahvati su se trebali proširiti i na druge dijelove. Namjeravalo se porušiti zgradu uz hotel “Srebrena vrata” na istočnoj strani te neke objekte oko Jupiterovog hrama, kako je to bilo predviđeno Regulacionim planom. Međutim, nedostatak sredstava i rat omeli su te naume. U narednom razdoblju pretjeralo se u otkrivanju antičkih ostataka pa se mnogo izgubilo na cjelovitosti povijesne aglomeracije.

K r a t i c e

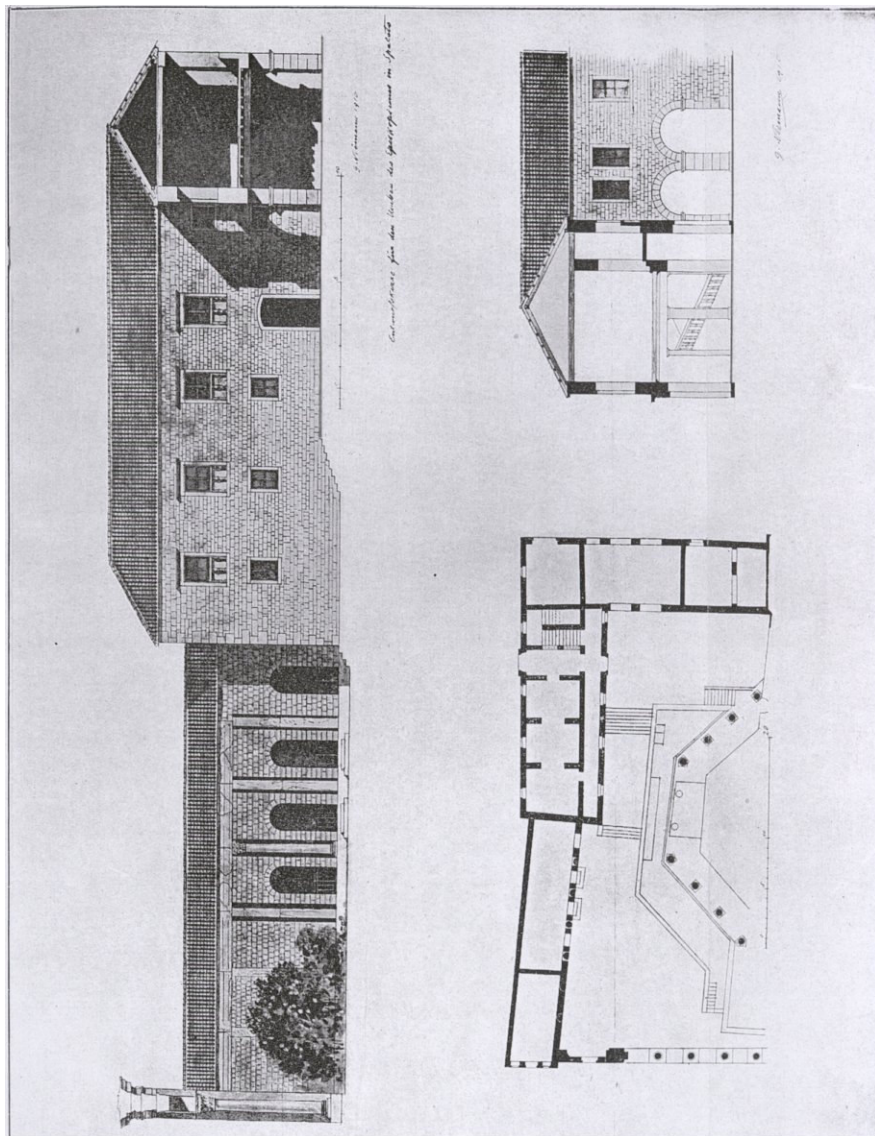
AKU – Arhiv Konzervatorskog ureda u Splitu

ND – *Novo doba*, Split

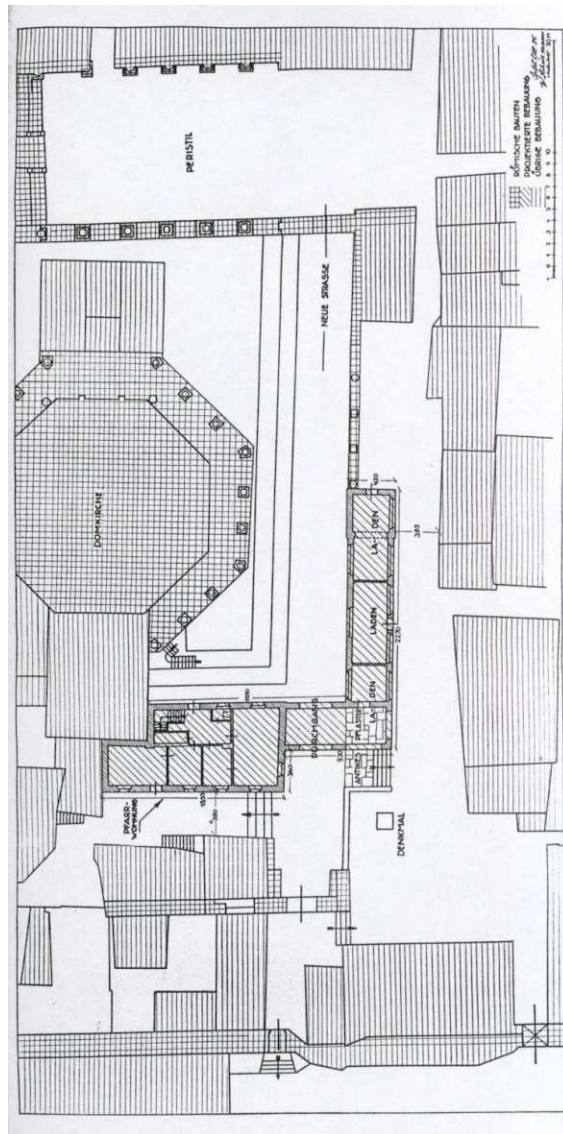
VAHD – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split

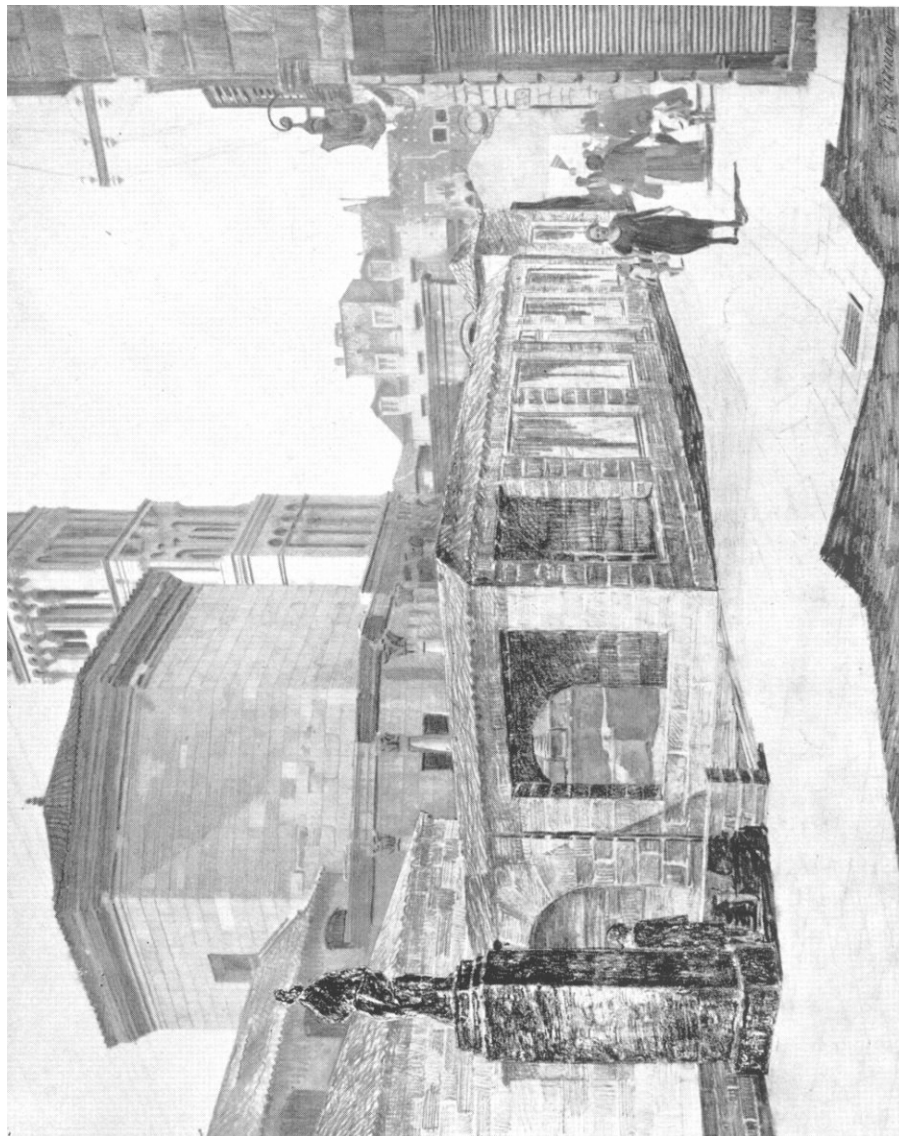
1. Tlocrt Dioklecijanovog mauzoleja u Splitu i njegove neposredne okolice.
Na zgradama je označeno vrijeme njihove izgradnje i rušenja.
Donji crtež predstavlja današnje stanje. (S. Muljačić).

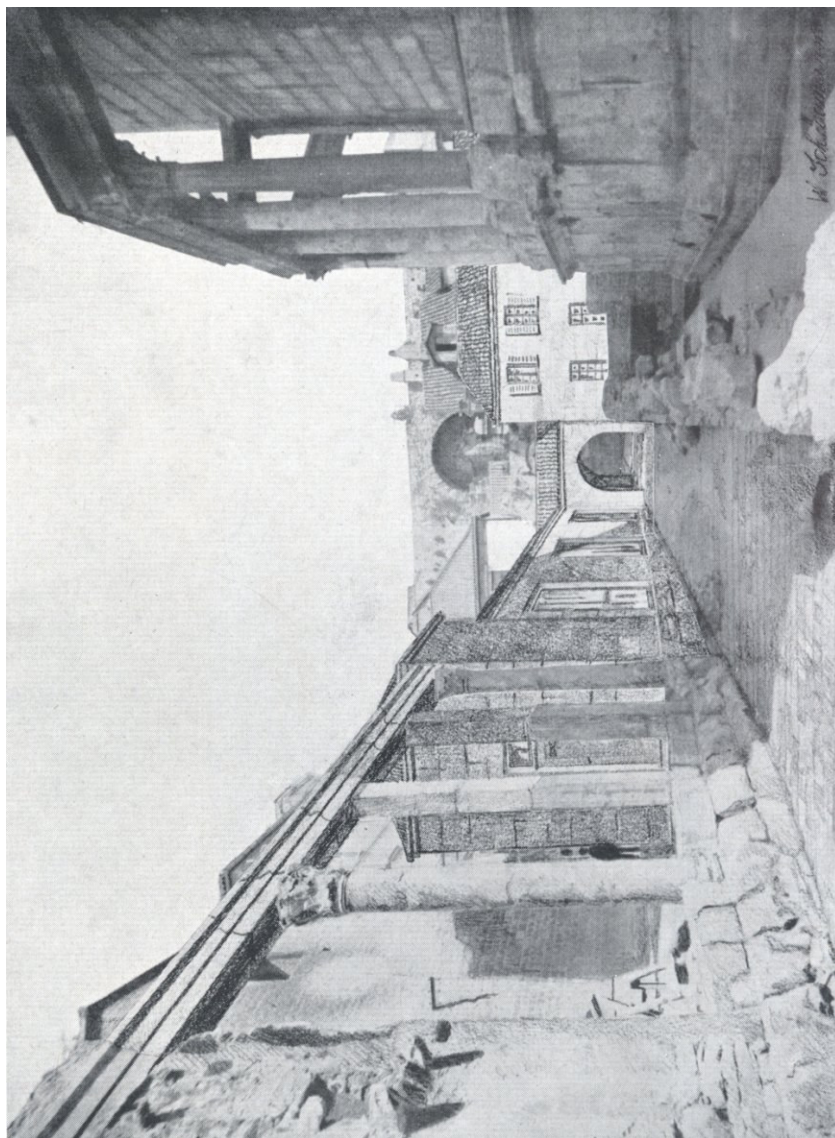
2. Plan arhitekta G. Niemanna iz 1910. godine za otvaranje usporednog prolaza između Dioklecijanovog mauzoleja i zgrade stare biskupije. Kompromisno rješenje kojim se zgrada trebala očuvati, a istovremeno olakšati promet pješaka.

3. Plan arhitekta W. Schürmanna iz 1925. godine za uređenje sjeverne strane mauzoleja nakon što je izgorjela zgrada stare biskupije. Na njenom mjestu predviđeni su dućani i župni ured.

4. Schürmannov plan uređenja prostora sjeverno od mauzoleja.
Pogled od istoka na zapad prema peristilu. Predloženo je i mjesto za spomenik Grguru Ninskom.

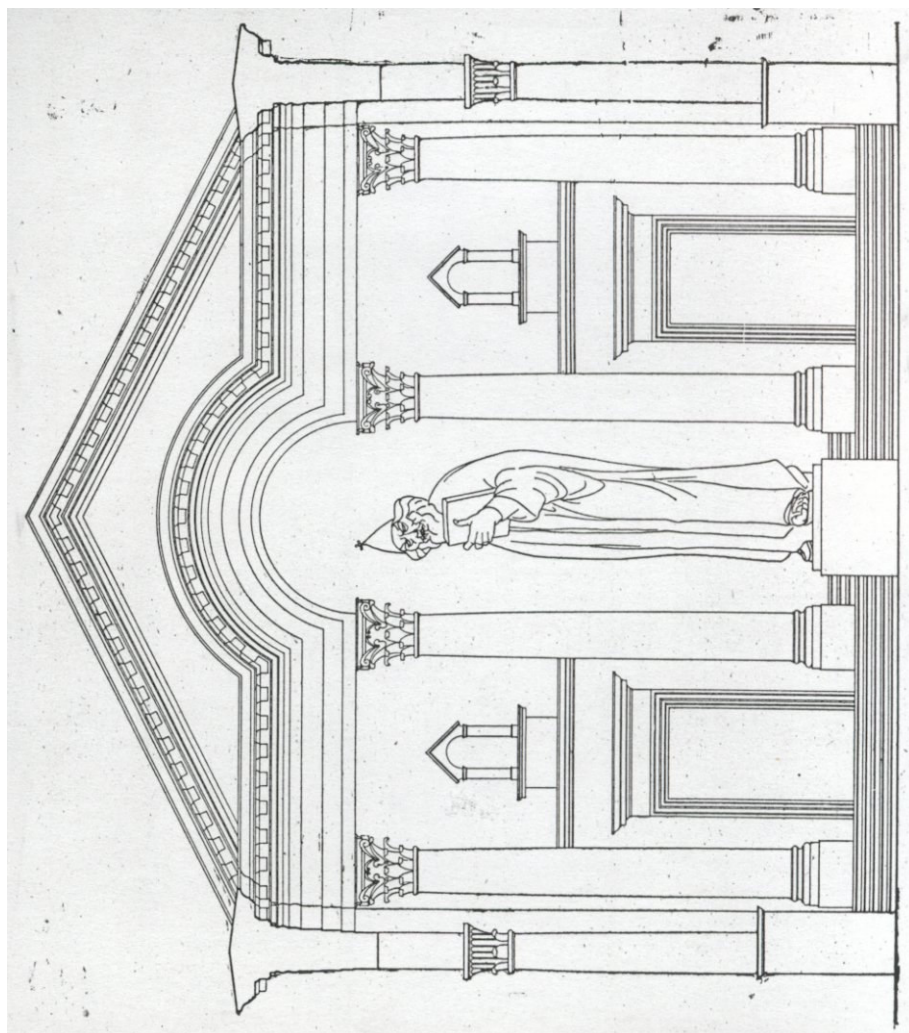

5. Schürmanov plan uređenja prostora sjeverno od mauzoleja. Novi prolaz za olakšanje prometa između predviđenih dućana i careve grobnice. Pogled prema istoku.

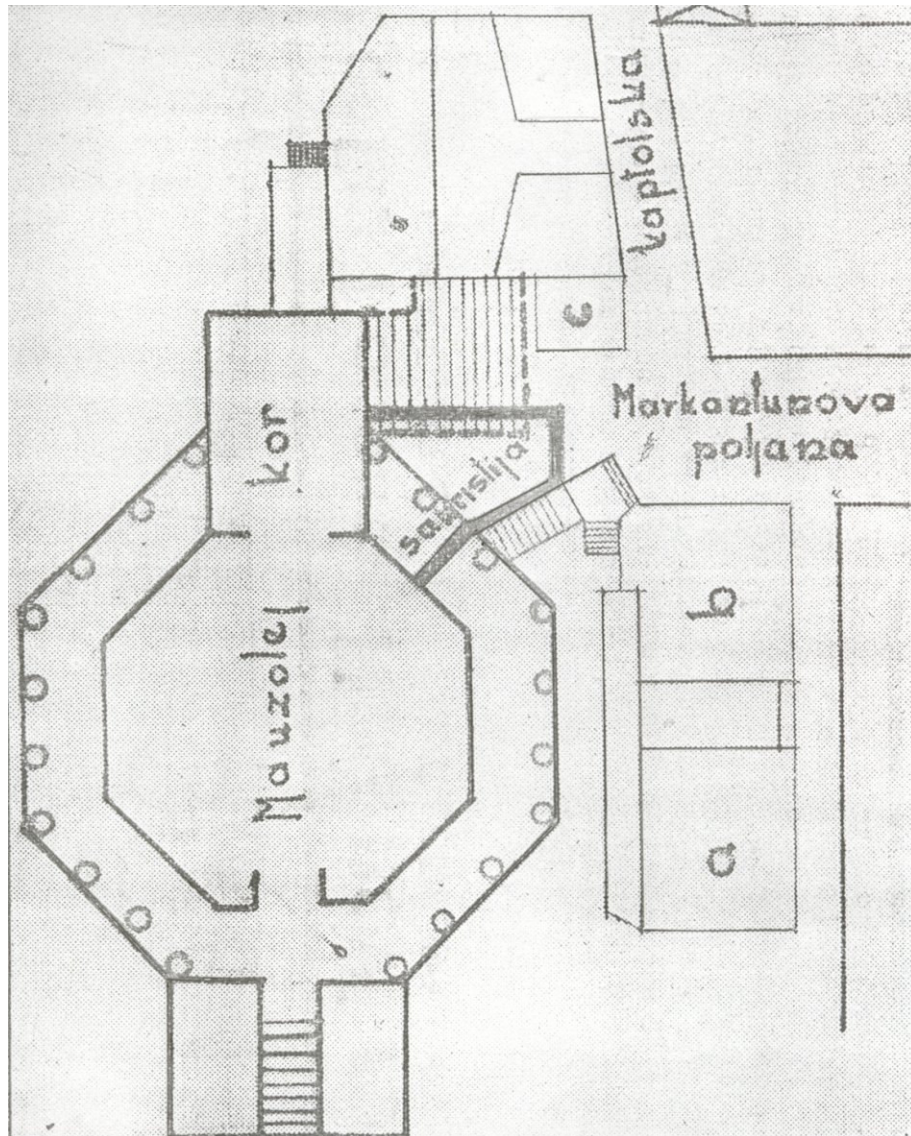

6. Barokna kapela sv. Duje u sjevernoj niši mauzoleja.
Izgled nakon smanjenja njene dubine na debljinu zida.

7. Spomenik Grguru Ninskome pred protironom na peristilu
postavljen 1929. godine. Rad kipara Ivana Meštrovića.

8. Plan pomicanja sakristije na jugoistočnoj strani katedrale. Debelom crtom označen je njen raniji položaj, a šrafirano polje jest mjesto gdje je 1938. godine ponovno sagrađena nakon rušenja stare. Time je otkriven dio periptera Dioklecijanovog mauzoleja sa stupovima.

*Stanko Piplović: DIOCLETIAN'S MAUSOLEUM BETWEEN
THE TWO WORLD WARS*

Summary

During the early Middle Ages but perhaps even as early as late Antiquity Diocletian's Mausoleum in the city of Split was transformed into a Christian cathedral. A city arose on the place of the one time emperor's palace. During the centuries the Roman remains and therefore the mausoleum itself underwent numerous changes. By the time of the XIXth century newer edifices had almost obliterated those dating from the Old Era. When systematic exploration of Diocletian's palace got under way, the most important monuments which had been preserved from the old structure were set free from newer extensions. This practice of clearance continued throughout the period between the two world wars.

The chapel of St. Dujice was established in a baroque style in the northern niche of the mausoleum. It was built in such a fashion that it jotted out of the wall and partitioned the peripter. Because of this and since it undermined the original appearance, plans were constantly being made to lessen its breadth to the confines of the wall. This was finally implemented in 1925. The Medieval belfry in front of the cathedral was restored and its steps and landings were refurbished. In the XVIIth century a sacristy, covering a number of columns of the peripter, was attached to the southeastern side of the mausoleum. This edifice was demolished and a new one built somewhat to the east. With the growth of the population the cathedral had become too small. The construction of a new one was planned. Different proposals were put forth such as the one which planned construction on the eastern side of the mausoleum so that the existing cathedral would serve as a vestibule. However, these plans came to naught. The interior of the church was also renovated. The problem of lighting was addressed. Instead of gas and candle light which blackened the walls and the art works within the church, electricity was introduced. Grave tablets which had been on the floor were removed so that additional stepping on them would not cause additional damage.

The tereing down of surrounding cheap houses continued. The basic question in these proceedings was how far to go with this considering the accepted principle which sought to retain the historical center of Split as a whole with all of its layers. The edifice of the old bishopric from the XVIIth century stood on the northern side of the mausoleum. It had already deteriorated so that prolonged discussions were waged whether it ought to be taken down. It was destroyed in the 1924 fire so that the problem was solved. A series of private homes leant on the outer side of the temenos to the South. These were also to be torn down. This was only partially implemented.

The peristyle, the central monumental space of Diocletian's palace, was a major problem. It had been put to inappropriate use. Shop-owners hung up unbecoming ads and thusly defaced it. There were taverns with guests acting in unseemly manners while unruly

children created chaos. Many tourists visited the site so that the conservator Frane Bulić frequently urged the Municipality authorities to bring some order to the locality but without too much success. The sculptor Ivan Meštrović decided to make a monument to bishop Grgur from Nin who lived in the Xth century and who had participated in the synods held during his lifetime in the cathedral. The monument was planned to be erected somewhere in the vicinity of the cathedral. Meštrović wanted as location for his monument the peristyle but the conservator Bulić protested against this believing that such a large sculpture would impose itself upon and degrade the antique whole. Sharp polemics developed but the monument was nevertheless mounted in 1929.

Works between the two world wars continued to free the mausoleum from the added upon extensions. Parts of the plans were never realized and the space on the northern side was never wholly regulated. Nevertheless all of these undertakings were done with measure and care. After WWII the clearances around the eastern gates of Diocletian's palace continued. This contributed to the better presentation of the Roman monuments but also to creating unarticulated free spaces without any real function within the very center of a living city.